

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА**

**Факультет педагогіки, психології та соціальної роботи
кафедра педагогіки та соціальної роботи**

**ПЛАНУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ ЗАХОДІВ З НАДАННЯ АДРЕСНОЇ
СОЦІАЛЬНОЇ ДОПОМОГИ СІМ'ЯМ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ
ОБСТАВИНАХ**

Кваліфікаційна робота

Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Виконала:

студентка 2 курсу, 601 групи
Завитик Марія Михайлівна

Керівник:

кандидат педагогічних наук,
доцент Кучумова Н. І.

*До захисту допущено
на засіданні кафедри
протокол № _____ від _____ 2023 р.
Зав. кафедрою _____ проф. Тимчук Л.І.*

Чернівці – 2023

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ СІМЕЙ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ.....	8
1.1.Сім'ї у складних життєвих обставинах як об'єкт наукового аналізу.	8
1.2. Методи і форми соціальної роботи із сім'ями, які опинились у складних життєвих обставинах.	22
Висновки до першого розділу.....	34
РОЗДІЛ 2. АДРЕСНА СОЦІАЛЬНА ДОПОМОГА СІМ'ЯМ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ.....	35
2.1. Основні напрями та функції реалізації адресної соціальної допомоги сім'ям у складних життєвих обставинах..	35
2.2 Реалізація заходів з надання адресної соціальної допомоги сім'ям у складних життєвих обставинах у «Територіальному центрі соціального обслуговування » Снятинської міської ради.....	52
Висновки до другого розділу.	60
ВИСНОВКИ.....	61
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	65
ДОДАТКИ.....	788

ВСТУП

Актуальність теми. Сім'я відіграє особливу й важливу роль та є необхідним компонентом соціальної структури будь-якого суспільства, а також головним осередком організації побуту, найважливішою його виробничою та споживчою одиницею. Порівняння якісних характеристик сім'ї у різних суспільних системах і в різні проміжки часу дає змогу оцінити її стан, особливості, потреби й можливі проблеми. Поява складних життєвих обставин (СЖО) порушує функціонування сім'ї як суспільної одиниці.

Протягом життя сім'ї стикаються з різними випробуваннями. Проблеми, що виникають у окремих членів сім'ї – це завжди проблеми сім'ї в цілому і навпаки. Поява чинників, що спричиняють складні життєві обставини, гостро постає серед сімей, де з'являється безробіття, залежність, асоціальність, насильство, втрата членів сім'ї. На жаль, не кожна родина в змозі самостійно вирішити труднощі, які виникають на їхньому шляху.

Необхідною та важливою у подоланні цих явищ постає робота держави у різних напрямках, зокрема у соціальній підтримці та допомозі особам, що опинилися у скруті. Сучасні українські реалії: російсько-українська збройний конфлікт та складна економічна ситуація – посилили бажання українців знайти вихід із кризових ситуацій.

Міністерство соціальної політики України поставило завдання перед працівниками соціальних служб ефективно та прозоро підтримувати людей, які потребують допомоги. Однак метою їх діяльності визначило не боротьбу з наслідками, а пошук причин соціальних проблем та уникнення їх повторення. Тому важливим напрямом діяльності соціального працівника є планування та реалізація заходів з надання адресної соціальної допомоги сім'ям у складних життєвих обставинах.

Об'єктом дослідження виступають сім'ї у складних життєвих обставинах.

Предметом дослідження – система надання адресної соціальної допомоги сім'ям у складних життєвих обставинах

Метою роботи є дослідження планування та реалізації адресної соціальної допомоги сім'ям у складних життєвих обставинах, опис досвіду реалізації адресної соціальної допомоги таким сім'ям на прикладі «Територіального центру соціального обслуговування (надання соціальних послуг)» Снятинської міської ради.

Дана мета обумовила необхідність розв'язання наступних **завдань**:

- проаналізувати поняття «сім'я у складних життєвих обставинах», навести його класифікації та визначити особливості в українських реаліях;
- дослідити методи і форми соціальної роботи із сім'ями у складних життєвих обставинах;
- розглянути напрями та функції реалізації адресної соціальної допомоги сім'ям, що опинилися у кризових для виконання їх функцій обставинах;
- описати досвід «Територіального центру соціального обслуговування (надання соціальних послуг)» Снятинської міської ради, щодо реалізації заходів з надання адресної соціальної допомоги сім'ям у складних життєвих обставинах.

Методи дослідження. Робота ґрунтується на принципах об'єктивності, системності, історичності, функціональності. Застосовувалися як теоретичні методи дослідження (порівняльний, типологічний та системно-структурний), так і емпіричні методи соціологічного дослідження. Серед них соціологічне опитування, результати якого подано в тексті роботи; контент-аналіз спеціальних документів, зокрема статистичних даних та законодавчих актів; соціологічне спостереження.

Дослідження проблеми адресної допомоги соціально вразливим категоріям сімей значний інтерес науковців та практиків, тому аналіз поняття «сім'я у складних життєвих обставинах» та технології адресної соціальної допомоги особам у складних життєвих обставинах знайшли своє висвітлення

у працях вітчизняних та зарубіжних фахівців, які склали *базу* нашого *дослідження*.

Корисними для нашого дослідження є статистичні дані подані у електронному джерелі «Публічна інформація від Мінсоцполітики станом на 01.01.2021 в розрізі регіонів» [33] Аналіз останніх дозволяє нам відзначити тенденцію до збільшення кількості сімей, що отримують державну адресну соціальну допомогу.

На порталі ДП «Інформаційно-обчислювальний центр Міністерства соціальної політики України» розміщено інформацію щодо чисельності населення, яке зареєстроване у черзі на соціальні виплати через державну програму «єДопомога».

Досить потужним джерелом інформації є українська законодавча база: Конституція України [9], Закон України «Про соціальні послуги» [31], Закон України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» [32], Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [22], Закон України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» [20], Постанова Кабінету Міністрів України від 01 червня 2020 р. № 587 «Про організацію надання соціальних послуг» [27], Постанова Верховної Ради України від 4 жовтня 2019 р. «Про Програму діяльності Кабінету Міністрів України» [29], Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання Національної соціальної сервісної служби України» [5], наказ Міністерства соціальної політики України. «Про затвердження Стратегічного плану діяльності Міністерства соціальної політики України на 2021 бюджетний рік і два бюджетні періоди, що настають за плановим (2022 – 2023 рр.)» [24]. Всі вони є базовими для дослідження проблеми соціально вразливих категорій населення, адже визначають механізми реалізації державної соціальної політики у сфері адресної допомоги сім'ям у складних життєвих обставинах. Наявна нормативно-правова база здебільшого має декларативний характер, що не забезпечує партнерські взаємовідносини між органами державної

влади та інститутами громадянського суспільства та ускладнює надання соціальних послуг сім'ям, які перебувають у СЖО [73, с.98].

Проблема адресної допомоги сім'ї у складних життєвих обставинах у системі соціального захисту опинилася в колі дослідницьких інтересів соціологів, як частина дослідження державного соціального захисту населення.

Сучасний український дослідник К. Дубич [53] здійснив комплексний аналіз зарубіжного та вітчизняного досвіду реалізації механізмів державного управління соціальними послугами, а значну увагу аналізу розвитку української системи соціального захисту здійснили С. Бичков [44] та І. Рудкевич [93], Л. Стойка [102]. Вітчизняні дослідники приділяють інтерес поняттю адресності та його функцій [45] зосередили свою увагу на адресності як складовій соціальної політики держави.

Дослідниця О. Карман [65], приділяє увагу питанню соціальної роботи на регіональному рівні, зокрема визначенню методів роботи з вразливими верствами населення в об'єднаних територіальних громадах (ОТГ).

Окремої уваги заслуговують посібники, де подано методики соціальної роботи з сім'ями, що опинилися у складних життєвих обставинах, створені для працівників різних державних та громадських організацій в галузі роботи соціального захисту населення [47; 55; 72; 98]. До прикладу, систему соціальних послуг для вразливих верств населення ретельно дослідив А. Реут [90; 91], який визначив провідні тенденції у діяльності, спрямованій на допомогу сім'ям, що опинилися у складних життєвих обставинах.

Зміни у соціальному законодавстві України сприяли появі низки нових підручників та посібників для соціальних працівників, серед яких чільне місце займають сімейно-орієнтовані видання [64; 108], у яких автори переміщують акцент у роботі працівника соціальної служби на попередження виникнення СЖО.

У науковій літературі розкриті теоретичні концепції соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю, зокрема у роботах І. Зверєва[97]. Особливості профілактики негативних явищ у молодіжному середовищі та форми соціально-педагогічної роботи з сім'єю дослідили А. Авчухова [41], В. Кравець [67], І. Трубавіна [107].

На основі аналізу наявних публікацій ми можемо зробити висновок, що проблема механізмів соціального захисту є широко дослідженою у вітчизняній та зарубіжній науці, однак вивчення механізмів адресної соціальної допомоги сім'ям у складних життєвих обставинах потребує нового погляду у зв'язку з модернізацією українського законодавства.

Наукова новизна нашого дослідження полягає у більш докладному дослідженні механізму адресності соціальних допомог у роботі фахівців із соціальної роботи.

Практичне значення полягає в застосуванні одержаних результатів дослідження у міжгалузевій взаємодії спеціалістів у сфері надання соціальної допомоги.

Апробація результатів роботи. Результати проведеного дослідження апробовані у вигляді тез на трьох студентських наукових конференціях Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича [57; 58; 59], а також на конференції «Соціологія – Соціальна робота – Соціальне забезпечення – Регулювання соціальних проблем» (м. Львів, 2021) [56].

Логіка дослідження зумовила **структуру дипломної роботи**: вступ, два розділи, висновки, список використаних джерел із 112 найменувань та додатків. Загальний обсяг 95 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ СІМЕЙ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ

1.1. Сім'ї у складних життєвих обставинах як об'єкт наукового аналізу.

Фундаментальний інститут суспільства, який забезпечує його стабільність та впорядкованість – сім'я. Так, сім'я відіграє ключову роль у соціалізації особистості. Це як процес вивчення та усвідомлення людиною соціальних норм, цінностей, ролей та способів поведінки, які визначаються в культурі та суспільстві. [46, с. 5].

Інститут сім'ї – комплексна багатогранна структура, що включає поняття інститут шлюбу, батьківства, соціального захисту дитинства та материнства.

Ознаки здорової родини дозволяють, крім біологічних потреб задовольнити психологічні потреби всіх членів сім'ї. Серед таких ознак дослідники виділяють: відкрите спілкування між членами сім'ї; взаємна підтримка; повага у родинних стосунках; відповідальність за дітей або недієздатних родичів; родинні традиції і ритуали; спільне проведення вільного часу; відчуття приналежності до родини [60].

Сімейні кризи є невід'ємною частиною життя будь-якої родини і можуть виникнути з різних причин, таких як фінансові труднощі, проблеми взаємин, здоров'я членів сім'ї, зміни в сімейному житті тощо [87, с.138].

Відповідно до Закону України «Про соціальні послуги» вразливі групи населення особи/сім'ї, це ті, які мають найвищий ризик потрапляння у складні життєві обставини через вплив несприятливих зовнішніх та/або внутрішніх чинників [31].

Соціально вразливі категорії населення або групи ризику - це індивіди або соціальні групи, які, порівняно з іншими, стикаються з більшою ймовірністю негативних впливів соціальних, екологічних чинників. Це може включати людей з низьким рівнем доходу, бездомних, особи з інвалідністю, ветеранів, дітей в установах опіки, мігрантів, постраждалих насильства, представників менших етнічних груп, людей із здоров'ям, психічними порушеннями. Іншими словами поняття можна назвати «група ризику»[47, с.68].

У Швеції до вразливих груп належать особи з інвалідністю, деменцією, психологічними проблемами, ті, що не володіють шведською або англійською мовою, соціально ізольовані особи, ті, хто проживає в небезпечних умовах, або належить до стигматизованих груп. В Естонії вразливі групи включають дітей (до 18 років), людей похилого віку (від 65 років), осіб з хронічними захворюваннями, осіб/сімей з низьким рівнем доходу та тих, хто проживає у малонаселених муніципалітетах [112]. Порівнюючи український підхід та міжнародну практику визначення вразливих груп, можна зробити висновок: в Україні – це люди, які потрапляють в СЖО. В інших країнах підхід є простішим і може визначатись лише за одним чинником, наприклад, раса або стать. Одним із наслідків потрапляння осіб в категорію «вразливих груп» є їхня соціальна ексклюзія (ізоляція). Соціальна ексклюзія визначає стан, коли особи не мають можливості повноцінно брати участь в економічному, соціальному, політичному, культурному житті [50, с.10] .

Дослідник А.Реут сказав про «класифікацію вразливих категорій населення:

1. громадяни, що не здатні до самообслуговування через різні обставини (у зв'язку з похилим віком, хворобою, інвалідністю);
2. громадяни, які перебувають у складній життєвій ситуації, а їх середньомісячний сукупний дохід є нижчим від установленого прожиткового

мінімуму (безробітні, що шукають роботу; біженці; постраждалі від стихійних лих тощо);

3. діти та молодь, що перебувають у складній життєвій ситуації (інваліди, сироти, безпритульні, малозабезпечені тощо)» [91].

Також для розуміння вразливості варто звернути увагу на чинники, що спричиняють соціальну вразливість:

- перебування у важких природних умовах;
- захворювання (стан здоров'я);
- функціональна обмеженість та особливі потреби;
- вік (похилий, дитячий, молодий);
- невідповідні соціальним умовам освіта та професія;
- відсутність належної зайнятості;
- соціальна виключність;
- відсутність мережі соціальної підтримки;
- порушення прав та соціально-правова незахищеність;
- підвищена споживацька навантаженість
- вплив катастрофічних подій у житті [89, с.82].

На думку, О. Карман та Я. Юрків соціально вразливі категорії можна розділити на три групи:

1. Категорії осіб, що мають обмежені ресурси для повноцінної життєдіяльності та соціальної конкурентноздатності, проте не перебувають в стані соціальної дезадаптації: неповні та багатодітні сім'ї, безробітні підлітки й молодь, особи похилого віку, люди з особливими потребами, з неповною працездатністю (III групи інвалідності), біженці, переселенці.

2. Особи, які перебувають в стані дезадаптації внаслідок СЖО, проте не втратили можливості відновлення за певних умов здатності до самостійної життєдіяльності, особи з функціональними обмеженнями (II група інвалідності) особи, що перенесли складні захворювання або зазнали важких травм особи, опинились в стані соціальної дезадаптації внаслідок

злочинів (постраждали від торгівлі людьми, експлуатації, насилля тощо), постраждали від природних, техногенних та соціальних катастроф, бездомні, безпритульні діти, які залишились без піклування дорослих.

3. Особи, що перебувають в стані соціальної дезадаптації через тимчасову або незворотну втрату можливостей для самостійної життєдіяльності та потребують сторонньої допомоги у задоволенні потреб, особи, що зазнають впливу важких захворювань люди з функціональними обмеженнями (І група інвалідності), люди похилого віку, які потребують постійної сторонньої допомоги [65].

В Україні, на думку І. Матвієнко «до соціально вразливих (незахищених) верств населення він визначив такі категорії громадян:

- інваліди та члени їхніх сімей (малозабезпечені особи, котрі проживають з інвалідом I, II групи внаслідок психічного розладу; діти-інваліди та їхні батьки; інваліди з дитинства, члени їхніх сімей; особи, яким надається психіатрична допомога);

- учасники війни (інваліди та діти війни), учасники АТО;

- жертви радянського режиму (жертви нацистських переслідувань та члени їхніх сімей; жертви політичних репресій і члени їхніх сімей; депортовані особи, котрі повернулися в Україну на постійне проживання, члени їхніх сімей);

- громадяни похилого віку (самотні громадяни пенсійного віку; громадяни пенсійного віку, які не мають права на пенсію);

- особи, що не мають права на пенсію (інваліди з дитинства; церковнослужителі та священнослужителі; біженці, іноземці й апатриди, котрі постійно проживають на території України; жінки з почесним званням «Мати-героїня»);

- діти та молодь (діти із малозабезпечених сімей; учні шкіл; діти-сироти);

- сім'ї з дітьми (малозабезпечені сім'ї; саодинокі матері з дітьми; сім'ї, які перебувають у тяжких життєвих ситуаціях; опікуни/піклувальники, усиновлювачі, прийомні батьки);

- сільські жителі й мешканці гірських районів (сільські жителі; особи, що переселилися у тяжкодоступні сільські населені пункти; мешканці гірських населених пунктів);

- особи, уражені ВІЛ/СНІД (хворі на СНІД і члени їхніх сімей; ВІЛ інфіковані й члени їхніх сімей); постраждали унаслідок Чорнобильської катастрофи (ліквідатори та постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи);

- тимчасово непрацюючі громадяни (безробітні громадяни та їхні утриманці; тимчасово непрацездатні громадяни; вагітні жінки);

- колишні ув'язнені (звільнені з-під варті особи; люди, звільнені місць позбавлення або обмеження волі);

- бездомні громадяни (бездомні громадяни, безпритульні діти)» [78, с.278].

У міжнародній практиці складні життєві обставини характеризуються через вразливість певних груп населення. До чинників вразливості можуть відноситись вік, соціально-економічний статус, рівень доходу, місце проживання, раса, мова, гендер. Кожна країна має власне визначення поняття «вразлива група» чи «вразливість», а також супутніх чинників.

Вразливі сім'ї характеризуються слабкою здатністю до аналізу власних проблем, невмінням формулювати цілі щодо покращення життя родини та досягати ефективних результатів, нездатність висловлювати свої потреби та визначати причини неблагополуччя, перебуванням в стані агресії, домінуванням над іншими членами родини в протипагу емоціям, пов'язаними з підтримкою, увагою, любов'ю [98].

Сім'я з ознаками вразливості за умови наявності власних ресурсів, підтримки рідних або фахівців може вчасно подолати труднощі та продовжити повноцінно виконувати свої функції. Однак вразливі сім'ї

можуть трансформуватись в сім'ю, яка опинилась в складній життєвій ситуації.

За умови несвоєчасного кваліфікованого втручання та за наявності проблем, пов'язаних із соціально-економічною, психологічною чи біологічною сферою життя [70, с.208].

Соціально-економічні проблеми можуть впливати на сім'ї та спричиняти кризові явища у їхньому житті. Проблеми можуть взаємодіяти та поглиблювати одна одну, створюючи складні умови для сімей та підвищуючи ризик виникнення кризових ситуацій. Підтримка та інтервенція з боку соціальних служб, громадських організацій та держави може бути важливою для полегшення негативних наслідків цих проблем для сімей [107].

Біологічні фактори ризику грають важливу роль у формуванні стану здоров'я особи та її вразливості до різних захворювань. [49].

На сьогодні соціально-економічне становище суспільства є вкрай вразливим. Поширення негативних явищ призводить до збільшення кількості сімей, які перебувають в складних життєвих обставинах [72].

«Сім'я, яка переживає кризу й не може з нею впоратися, перестає виконувати властиві для неї функції, зокрема функцію соціалізації дітей, матеріальної та морально-психологічної взаємодопомоги» [100, с. 48]. За цих обставин важливими для розуміння поняття сім'я у складних обставинах важливими є умови життя сім'ї.

Редакція Закону «Про соціальні послуги» від 21 лютого 2016 р. «визначає складні життєві обставини як обставини, спричинені інвалідністю, віком, станом здоров'я, соціальним становищем, життєвими звичками і способом життя, внаслідок яких особа частково або повністю не має (не набула або втратила) здатності чи можливості самостійно піклуватися про особисте (сімейне) життя та брати участь у суспільному житті» [31].

«Сім'я, що перебуває у складних життєвих обставинах – це сім'я, яка втратила свої виховні можливості через виникнення таких умов, що порушують нормальну життєдіяльність одного або кількох членів сім'ї,

наслідки яких вони не можуть подолати самотійно» [103]. Такі сім'ї поділяються на групи:

- сім'ї, які зіткнулися з матеріальними труднощами.;
- сім'ї, які стикаються з юридичними проблемами;
- сім'ї, які мають психологічні проблеми [75].

За визначенням І. Трубавіної «складні життєві обставини – це обставини, які об'єктивно порушують життєдіяльність особи/сім'ї, внаслідок яких вона не в змозі самотійно піклуватися про сімейне чи особисте життя та брати участь у суспільному житті; це життєва скрутна ситуація, яку людина не може подолати без сторонньої допомоги» [107, с.39]. Відповідно до законодавства, складні життєві обставини можуть спричинити певні чинники, а саме похилий вік, хвороби, які потребують тривалого лікування або невиліковні хвороби, психічні розлади, розлади поведінки, інвалідність, відсутність житла та роботи, малозабезпеченість, стресові ситуації в родині, пов'язані з розлученням, ухилення батьками від виконання батьківських обов'язків, в тому числі жорстоке поводження з дитиною або насильство в сім'ї, відсутність або втрата соціальних зв'язків, потрапляння в ситуацію торгівлі людьми, шкода, яка завдана бойовими діями, пожежою, стихійним лихом.

Українська демографічна ситуація має проблеми притаманні для інституту української сім'ї: збільшення кількості розлучень; збільшення кількості неповних сімей і дітей, народжених поза шлюбом; зменшення середньої тривалості шлюбу; відкладення часу вступу до шлюбу; проживання подружніх пар без оформлення шлюбу; зменшення розмірів сім'ї і народжуваності дітей з подальшим старінням населення та навіть його депопуляцією; збільшення кількості самотніх людей, які не одружуються; зменшення кількості повторних шлюбів, тощо – всі вони є передумовами до появи сімей у СЖО [101, с. 215].

Відзначимо, що за даними статистики, при кількості сімей у близько 17 млн. середня сім'я складається з 3 – 4 осіб. У нашій країні упродовж року

реєструють близько 500 тис. шлюбів, або 9,3-9,5 на тисячу мешканців. Це один з найнижчих показників серед країн пострадянського простору, хоча дещо вищий, ніж у Франції, Швеції, Японії, Швейцарії і Канаді (там 4,9-7,3 шлюбів на тисячу мешканців). Осанніми роками в Україні реєструється понад 200 тис. розлучень. Основні їх причини такі: зловживання спиртними напоями (пияцтво переважає серед чоловіків); різниця в характерах та інтересах і пов'язані з нею сімейні суперечності; передчасне, непродумане одруження; незадоволення сімейним життям, зрада; втручання третіх осіб; фінансові труднощі; нездатність або небажання когось із подружжя мати дітей тощо. Аналіз також показує, що понад 3/4 молодих одружуються до 28 років, а пік розлучень припадає на перший – четвертий роки подружнього життя. Зростає кількість повторних шлюбів (23 – 24%). Щорічно до 200 тис. дітей залишаються без одного з батьків. Збільшується кількість самотніх матерів, позашлюбних дітей [101, с. 236.].

Подані групи причин дозволяють сформулювати перелік вразливих до потрапляння у СЖО сімей.

В Україні існує система піклувальників та опікунів, а особливу категорію становлять прийомні сім'ї. Належного стану житлового приміщення, необхідної житлової площі, належного санітарного стану, наявності необхідних меблів, побутової техніки та інших предметів тривалого вжитку, наявності умов для проживання, виховання та розвитку дитини. У цій категорії сімей складні життєві обставини часто виникають на підставі психологічних та матеріальних чинників [100].

«Виховання в сім'ї – невід'ємне право кожної дитини та необхідна умова гармонійного розвитку, що зафіксовано в Конвенції ООН про права дитини» (Преамбула, ст. 9) [8]. Виховання за межами сім'ї, в умовах інтернатної системи, призводить до проблем у розвитку дитини: фізичному (недостатня вага, недорозвиток об'єму мозку), психоемоційному (емоційна холодність, брак комунікативних навичок тощо), соціальному (брак знань про суспільство, сімейні стосунки тощо) [4].

Проблема сімей, де діти залишаються без опіки батьків, тому державою передбачено заходи, до реформування системи опіки над дітьми, а головне запобігання розміщення їх в інтернатних закладах, зокрема.

«Завдяки системі гейткіпінгу в Україні у роботі з сім'єю у СЖО здійснюється оцінка потреб та умов життя дитини; планування і надання послуг у громаді, що передує направленню дитини в систему інтернатних закладів; сприяння поверненню дитини-вихованця інтернатного закладу у біологічну сім'ю чи влаштування її у сімейну форму виховання (опіка й піклування, усиновлення, прийомна сім'я, ДБСТ); надання допомоги дитині в організації її самостійного життя» [85, с. 213].

Щороку понад 2000 дітей потрапляють до будинку дитини, станом на 1 січня 2021 року 2373 дитини перебувало в закладах даного типу. Водночас згідно зі статистичними даними Центру медичної статистики МОЗ України, майже половина дітей, які проживають у будинках дитини, мають батьків, не позбавлених батьківських прав (2020 р. – 40%, 2019 р. – 45%, 2018 р. – 48%). Основними причинами потрапляння дітей до будинків дитини є те, що сім'ї не мають можливість здійснювати догляд та виховання дитини, мають проблеми зі здоров'ям дитини, тощо, які тривалий час не вирішуються через відсутність або недостатність послуг в громаді [4, с. 30].

Подібні СЖО провокують у жінок намір відмовитися від новонародженої дитини. Потрібно зауважити, що ключовою причиною, через яку жінки потрапляють у Соціальний центр матері і дитини, є саме відсутність «кола підтримки». Особливо це стосується неповнолітніх вагітних, коли рідні їх не підтримують, або якщо це випускниця інтернатного закладу, у якої немає ані підтримки, ані житла, ані досвіду соціалізації [61]. Вагітні жінки належать до вразливих груп населення, тому важливим є створення послуг, які спрямовані надати підтримку жінці та попередити ризик відмови від новонародженої дитини, а також підвищити її спроможність здійснювати догляд та виховання дитини після народження» [108, с.50].

Від 2020 р. діють урядові програми, що спрямовані на удосконалення механізмів допомоги сім'ям з дітьми. Забезпечується реалізація програм щодо: надання при народженні дитини одноразової натуральної допомоги «пакунок малюка» (дитячий набір із 50 необхідних товарів); відшкодування послуги з догляду за дитиною до трьох років «муніципальна няня» [13].

Формування відповідального батьківства один із шляхів подолання обставин, що спричиняються до появи СЖО у сім'ї. Тому, зростає потреба у посиленні адміністративної та кримінальної відповідальності батьків, інших законних представників дітей за ухилення від виконання обов'язків з виховання та догляду за дитиною; в упровадженні норми щодо обов'язкового надання необхідних соціальних послуг батькам, які знаходяться у кризових обставинах; у сприянні розвитку інфраструктури для батьків з малолітніми дітьми, зокрема, утворення дитячих кімнат для надання особам, які працюють, послуг з тимчасового догляду за дітьми [13].

Окрему категорію сімей, що можуть потрапити у СЖО становить неповна сім'я. Наразі в Україні зареєстровано 182184 подібних сімей. Найбільшу частку таких сімей становлять ті, де дітей виховують одинокі матері. Жінки, які виховують і утримують дитину самі через життєві умови: відсутність батька (відсутність запису про батька у свідоцтві про народження, розлучення батьків, смерть батька) [105, с.124].

У 2021 р. задля реалізації превентивних заходів щодо виникнення загроз життю та здоров'ю дітей, пов'язаних із неналежним виконанням батьками своїх обов'язків з виховання дітей і догляду за ними було упроваджено норми щодо обов'язковості надання необхідних соціальних послуг (проходження індивідуальних корекційних програм) батьками, які не виконують батьківських обов'язків, особами, які вчинили домашнє насильство чи жорстоке поводження з дітьми [24].

Окрему групу становлять сім'ї, де виявленні факти насилля. Відзначимо, що з усіх серйозних насильницьких злочинів половина здійснюється в сім'ї. 70% жертв домашнього насильства становлять жінки

та діти. Насильство в сім'ї є серйозним порушенням прав людини, тому це питання привертає увагу суспільства. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» надає таке тлумачення поняття домашнього насильства: «діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь» [22].

«Для ефективного подолання проблеми домашнього насильства розрізняють такі його типи:

- між подружжям, тобто між чоловіком та дружиною, в більшості випадків насилля вчиняється чоловіком;
- між батьками та неповнолітніми дітьми, то як батько так і мати можуть вчинити насильство над дітьми;
- між дітьми в одній сім'ї така поведінка, як правило, відбувається в контексті насильницьких стосунків між дорослими членами сім'ї і може мати різний характер;
- жорстоке поводження з малолітніми дітьми старшими братами чи сестрами
- між людьми похилого віку та їх опікунами» [110, с. 238].

Відзначимо, що ООН висловила своє занепокоєння сплеском домашнього насильства у період пандемії COVID-19. У зв'язку з повномасштабною війною у 2022 р. в Україні зменшилася кількість зафіксованих випадків домашнього насилля. За даними звіту Аналітичного центру Юрфем у першому півріччі 2022 р. до Національної поліції надійшло 18 104 295 звернень, що на 27.5% менше ніж у відповідний період попереднього року. Серед факторів – бойові дії, тимчасова купація окремих

територій України та вимушене переміщення. Однак, наведені статистичні дані не означають, що випадки домашнього насильства зменшились в Україні [6].

Міністерство соціальної політики відіграє роль спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань запобігання та протидії домашньому насильству, жорсткому поводженню з дітьми. В Україні діє низка притулків для жертв домашнього насильства, створено програми профілактики, консультативні центри для надання психологічної та соціальної підтримки жертвам.

Розлади поведінки є серйозною проблемою, адже вони стосуються порушення базових процесів соціального розвитку дитини, формування її особистості, здатності будувати близькі стосунки, мати про соціальні цінності. Сім'ї, в яких діти скоїли правопорушення та діти, які стоять на внутрішньо шкільному обліку потрапляють до групи ризику СЖО. Надзвичайно важливо запобігати розвитку серйозних ризиків для дітей та молоді з розладами поведінки у сфері психічного здоров'я так і академічної, професійної, соціальної самореалізації. Саме тому важливо забезпечити раннє виявлення та вчасне скерування дітей з поведінковими розладами за фаховою допомогою. У розв'язанні цієї проблеми беруть участь заклади освіти, тому діти перебувають на внутрішньо шкільному обліку. Працюючи з дітьми з групи ризику, надаючи підтримку родинам, що є в складних життєвих обставинах і не можуть забезпечити належних умов виховання дітей, соціальні працівники надають спрямовану допомогу, зокрема психологічну [93].

В Україні є проблема сім'ї, де один із її членів перебуває в місцях позбавлення волі. Державою забезпечується повага до права засудженого на сім'ю, тому зберігаються контакти із родиною, що знаходиться на волі. Через перебування в умовах ізоляції засуджена особа обмежується у питаннях виховання дітей, у самовизначенні родини, прийнятті важливих рішень. Зростає потреба у зменшенні негативного впливу на сім'ю, до соціальної

адаптації осіб, що повернулися із ув'язнення, реінтеграції осіб у суспільство [49, с. 230].

У нинішній час виділяють безліч видів залежностей, які мають психофізіологічну природу. Тому сім'я, де є залежні від наркотичних чи алкогольних речовин особи, опиняється у СЖО. Залежна людина в родині найчастіше являється носієм проблеми цілої системи. При роботі з залежними станами необхідно залучати в терапію усіх членів сім'ї [73].

Збільшення внаслідок воєнних дій кількості людей з інвалідністю як серед мирних мешканців, зокрема дітей, так і серед захисників України, загострює проблему сім'ї, де є інвалідність. В Україні 2,7 мільйона людей мають інвалідність, більше половини з них – у працездатному віці [19]. Вони зіштовхуються не лише із загальносуспільними проблемами, а й з транспортними комунікаційними та психологічними бар'єрами, що підштовхує їх до складних життєвих обставин.

За даними звіту Центру медичної статистики МОЗ України про дітей з інвалідністю віком до 18 років, на початок 2021 р. в країні налічувалось понад 163 тис. таких дітей. Порівнюючи статистичні дані за останні роки, спостерігається тенденція до зростання кількості дітей з інвалідністю приблизно на 1,5-2% за рік. У середньому щорічно в Україні реєструється майже 16 тис. нових випадків дитячої інвалідності [34].

Відзначимо, що сприяння інклюзії осіб з інвалідністю в суспільне життя має стати поштовхом до зменшення безробіття в Україні, а також до формування свідомого суспільства.

За даними Державної служби статистики України у 2022 р. рівень безробіття населення, за уточненою оцінкою НБУ, рівень безробіття в Україні становив 21,1% [18]. Наявність безробіття хоча б одного з батьків суттєво впливає на забезпеченість родин із дітьми. Сім'ї, де один з членів зареєстрований в державній службі зайнятості та потребує працевлаштування, можуть зазнавати ризиків і проблем, пов'язаних із безробіттям. [4, с. 28].

Особи та сім'ї з дітьми, які потребують соціальних виплат, пільг (малозабезпечені сім'ї). Важливими є заходи необхідні для допомоги малозабезпеченій сім'ї, а саме призначення державної соціальної допомоги[3]. Зауважимо, що за статистичними даними Міністерства соціальної політики України за 2019 р., кількість сімей-учасників програми державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям становить 273990. Відзначимо, що кількість малозабезпечених сімей у 2023 в Україні зменшилася до 249381 [33].

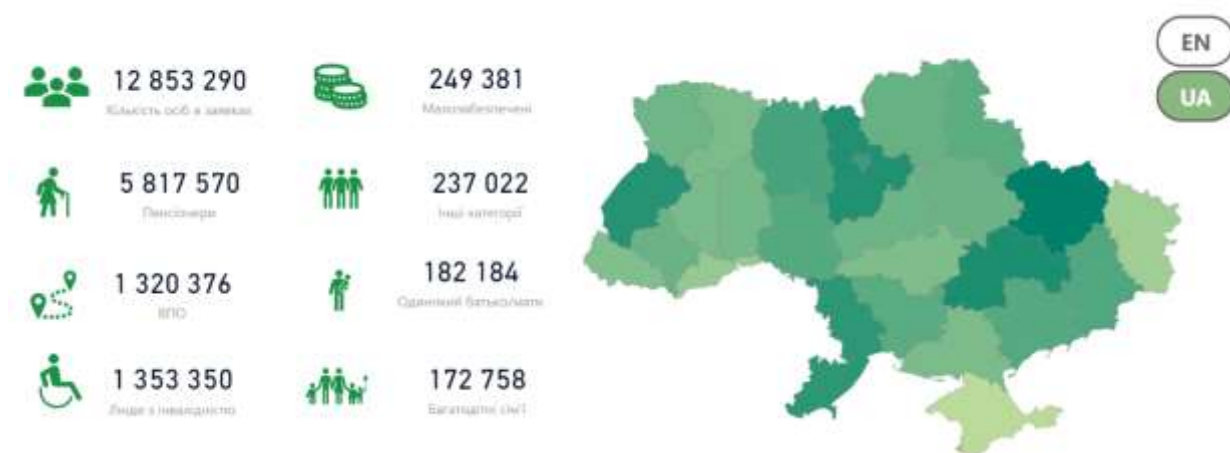

Рис.1. Кількісний розподіл вразливих категорій осіб на порталі «єДопомога».

Особливої актуальності набуває в час повномаштабної російсько-української війни проблема сімей внутрішньо переміщених осіб. Майже 6,5 млн осіб стали вимушеними переселенцями в межах України, з них 2,5 млн дітей. Піклування про сім'ї ВПО у складних життєвих обставинах,— один з найважливіших напрямків роботи департаменту соцполітики у час військового стану [86]. У 2022 році понад 2,3 млн внутрішньо переміщених осіб отримали допомогу на проживання, на виплату якої з держбюджету було виділено 52,8 млрд гривень. Наразі в Україні зареєстровано 1320376 осіб із статусом ВПО, які користуються сервісами «єДопомога».

Важливою інформація про доступні програми та ресурси для цих категорій осіб, а також забезпечення прозорого та ефективного механізму

надання підтримки. Це може включати в себе взаємодію зі спеціальними службами, соціальними службами та іншими організаціями, які надають допомогу ветеранам або учасникам антитерористичних операцій. [91, с. 118]. Реінтеграція цих осіб у суспільство пов'язана із подоланням психологічних та фізичних травм. Слід відзначити, що мінсоцполітики впроваджує цілу низку пілотних проєктів, що покликані створити систему соціальної підтримки військового та ветерана на всіх етапах несення військової служби, починаючи від моменту вступу на службу і завершуючи адаптацією у громаді. Незважаючи на досить широкий перелік сімей, що можуть опинитися у СЖО, можна виділити їх спільні ознаки: низька самооцінка серед членів родини; відсутність соціальних зв'язків; нечітка комунікація. Важливо враховувати, що ці ознаки можуть бути результатом різноманітних факторів, і підходи до їх вирішення можуть включати соціальну підтримку, психологічну допомогу, розвиток міжособистісних навичок та створення сприятливого сімейного середовища.

Таким чином, в нинішніх соціально-економічних умовах в Україні збільшується кількість сімей, які потрапили у кризові обставини. Сім'я у складних життєвих обставинах є складною категорією, яка включає в себе різні типи осіб/сімей, що потребують допомоги від держави. Тому, система соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю спрямовується на пошук оптимальних шляхів їх вирішення.

1.2. Методи і форми соціальної роботи із сім'ями, які опинились у складних життєвих обставинах.

Надання підтримки вразливим групам населення варто сприймати як допомогу у процесі покращення умов участі в суспільному житті. Допомога соціально вразливим групам населення здійснюється в межах соціальної роботи, за допомогою нормативно-правових, економічних, фінансових, соціально-психологічних, організаційно-технічних засобів і важелів.

Соціальні працівники повинні здійснювати роботу з постраждалими, які опинилися в СЖО, а також вимагає застосування спеціальних методів: соціально-економічні, організаційні, педагогічні, психологічні та соціологічні [97, с. 73].

До соціально-економічних методів є засоби, з допомогою яких соціальні працівники здійснюють вплив на матеріальні, моральні, сімейні, національні та інші потреби і інтереси сім'ї: натуральна та грошова допомога, моральне заохочення, система пільг, патронаж, соціальний супровід, побутове обслуговування.

Організаційні або ж адміністративні методи. Реалізуються за умов наявності відповідних нормативно-правових документів. Консультування, інформування членів сім'ї, щодо шляхів розв'язання проблем на думку І. М. Григи та Т. В. Семигіни «відносять до організаційні методів: сприяння працевлаштуванню; представлення інтересів клієнта на міжвідомчому рівні; контроль та інспектування» [100, с. 56].

Педагогічні методи поділяють на методи формування свідомості (переконання, навіювання); методи організації діяльності; методи стимулювання діяльності (позитивне підкріплення, змагання); методи самовиховання (самооцінка, самоорганізація, самоконтроль, самокорекція).

Психологічні методи включають тестування; психодраму (рольова гра, що дозволяє створити умови для вираження почуттів); соціограму (аналіз відносин між різними групами людей); ігрову терапію (залучення дітей до ігрових ситуацій); сімейна психотерапія, арт-терапія; епістолярна терапія; казкотерапія; соціально-психологічний тренінг.

Українські дослідники О. Безпалько, І. Зверева, Г. Лактіонова, Ж. Петрочко наголошують на тому, що одними із основних видів соціально-педагогічної роботи з сім'ями у СЖО, є їх інспектування та соціальний супровід, соціальне діагностування, соціалнотерапія; надання соціальної допомоги; соціальне консультування, соціальні послуги, соціальна

реабілітація, як система комплексних заходів тривалої допомоги з метою збереження сім'ї [43].

Порядок взаємодії суб'єктів соціальної роботи із сім'ями, які опинилися у СЖО, визначався основними етапами роботи з сім'єю: 1) виявлення сімей; 2) соціальне інспектування; 3) визначення потреби сім'ї у соціальному супроводі на засіданні дорадчого органу (координуючий та контролюючий орган діяльності різних служб щодо надання соціальної допомоги сім'ям у СЖО); 4) соціальний супровід сім'ї; 5) припинення соціального супроводу [61, с. 16]. Подані норми взаємодії центрів і органів праці та соціального захисту населення в наданні соціальних послуг сім'ям, які опинилися у складних життєвих обставинах керувалися Наказом «Про порядок взаємодії центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді і органів праці та соціального захисту населення в наданні соціальних послуг сім'ям, які опинилися у складних життєвих обставинах» однак він втратив чинність від 9 липня 2014 р [28].

Відповідно до впровадження Закону України «Про соціальні послуги» від 2019 р. в державі розпочався процес оптимізації системи надання соціальних послуг відповідно до потреб населення адміністративно-територіальної одиниці/територіальної громади у соціальних послугах. Забезпечення якісними і доступними соціальними послугами вразливих груп населення відбувається відповідно до їхніх потреб.

Попри це питання виявлення сімей, які опинились в складних життєвих обставинах й досі залишається проблемним. Задавленість проблем та криз у сім'ях не сприяє своєчасному виявленню сімей та надання їм допомоги. Виявлення сімей проводиться суб'єктами у процесі виконання ними службових обов'язків: вживання заходів реагування на отримані особисті заяви, телефонні, письмові, електронні, усні повідомлення про сім'ї що опинилися у кризових обставинах, матеріали в засобах масової інформації.

«Соціальну роботу із сім'ями, які перебувають у складних життєвих обставинах, безпосередньо здійснюють спеціалісти Центру соціальних служб

відповідно із Порядком виявлення сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах, надання їм соціальних послуг та здійснення соціального супроводу таких сімей (осіб)», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 587, від 01 червня 2020 р. [27].

Фахівець із соціальної роботи у разі виявлення ним сім'ї, яка належить до вразливих категорій населення протягом п'яти робочих днів з дати виявлення проводить оцінювання потреб особи/сім'ї у соціальних послугах відповідно до порядку, затвердженого Мінсоцполітики.

Однак є приховане неблагополуччя в сім'ї, що може виражатися у відсутності єдиних вимог до дитини, у гіперліберальному стилі виховання, невмінні або небажанні прийняти дитину такою, яка вона є, у пріоритетності матеріального благополуччя над духовним, бездуховності, у відсутність прагнення до духовного збагачення [68; 71].

У разі надходження усної або письмової інформації про підозру або факт домашнього насильства, жорстоке поводження з дитиною, залишення дитини без піклування батьків, виникнення іншої ситуації, яка загрожує життю чи здоров'ю члена сім'ї, соціальний менеджер разом з психологом центру здійснює екстрене втручання у ситуацію з метою негайного усунення або мінімізації наслідків.

Наступним етапом роботи є відвідування сім'ї за місцем фактичного проживання та збір додаткової інформації про умови життєдіяльності сім'ї, причини та фактори, які обумовили появу складних життєвих обставин, засоби та можливості для їх подолання; аналіз потреб, підготовка рекомендацій щодо здійснення подальшої соціальної роботи з ними. За результатами оцінки потреб та аналізу інформації визначається необхідність у соціальному супроводі, або надання сім'ї, яка опинилась у складних життєвих обставинах соціальних послуг із заведенням соціальної картки сім'ї/особи, затвердженої наказом Міністерства соціальної політики України 13.07.2018 року №1005 [25].

У разі звернення особи до органу соціального захисту населення, останній надає інформацію про соціальні послуги, якими вона може скористатися, умови та порядок їх отримання та в разі потреби надсилає соціальному менеджеру повідомлення про необхідність оцінювання потреб сім'ї у соціальних послугах. За результатами оцінювання потреб фахівець із соціальної роботи складає відповідний акт (у паперовій або електронній формі), який не пізніше ніж протягом наступного робочого дня подається до органу соціального захисту населення для прийняття рішення про надання соціальних послуг. Якщо за результатами оцінювання потреб підтверджується перебування особи/сім'ї у складних життєвих обставинах або належність до вразливих категорій населення, соціальний менеджер/фахівець із соціальної роботи надає такій особі/сім'ї допомогу в оформленні заяви про надання соціальних послуг і пакета документів.

Відповідно до описаного порядку особа, якій будуть надаватися послуги має мати бажання до вирішення своїх проблем. Якщо особа за станом здоров'я не спроможна самостійно прийняти рішення про необхідність надання їй соціальних послуг, законний представник такої особи зобов'язаний подати заяву, уповноважена особа органу опіки та піклування - повідомлення з рішенням органу опіки та піклування про надання соціальних послуг.

Для порівняння розглянемо попередній напрям взаємодії. Ухвалення рішення про надання послуг здійснювалося дорадчим органом на основі акта обстеження сім'ї, який укладався на основі процесу соціального інспектування сімей, які опинилися у СЖО. Інспектування передбачає обстеження житлово-побутових умов, створення висновків про безпечність середовища – це візит до сім'ї групи уповноважених осіб (комісією, до складу якої входить спеціаліст Центру, а також, представники служби у справах дітей, відділів у справах сім'ї, молоді та спорту, управлінь та закладів охорони здоров'я, відділів освіти і науки, дошкільних, загальноосвітніх, професійно-технічних та позашкільних навчальних

закладів, органів праці та соціального захисту населення, органів внутрішніх справ та органів місцевого самоврядування) [81].

На нашу думку, нова форма надання послуги є більш ефективною та скорочує шлях до отримання громадянами соціальних послуг. До прикладу, не дорадчий орган визначає які саме соціальні допомоги можна надати, а соціальний працівник формує пропозицію.

Багато в чому напрями та форми соціальної роботи з сім'ями, які потрапили у СЖО, залежать від налаштованості членів родини на вирішення проблем життєзабезпечення сім'ї. Варто виокремити види сімей, які потребують соціальної підтримки:

- Сім'ї, які налаштовані на розв'язання проблем. Зазвичай благополучна сім'я або сім'я соціального ризику, яка самостійно звертається за допомогою і потребує консультаційної та інформаційної допомоги щодо вирішення окремих проблем, які не може вирішити самостійно.
- Сім'ї, які не визнають наявності проблем, або не вбачають за необхідне їх розв'язувати. Зазвичай саме вони потребують комплексного вирішення проблем. Це неблагополучні сім'ї, асоціальні сім'ї, «пасивні» сім'ї, інформація про які надходить від організацій або осіб.

Фахівцю, який працює з сім'єю, необхідно класифікувати сім'ї по ознакам «неблагополуччя», щоб зорієнтуватися яким чином знайти шляхи вирішення існуючих проблем в родині. [67].

Для ефективної роботи з сім'ями у СЖО дослідники пропонують класифікувати сім'ї, узявши за основу процес роботи з ними. Так, вони виокремлюють сім'ї з неефективним процесом роботи та сім'ї, які губляться в процесі роботи [52].

Сім'ї з неефективним процесом роботи:

- сім'ї, з якими неможливо налагодити контакт, які з різних причин не можуть починати співпрацювати з фахівцем. Це тип сімей, які можуть мати негативний досвід попередньої співпраці. Допомогу ззовні члени

такої сім'ї сприймають як загрозу, а більше покладаються на родичів або друзів;

- сім'ї, які уникають контакту. Встановлення контакту з фахівцем, сім'я відтерміновує, адже має страхи та небажання змінювати ситуацію;
- сім'ї, які не визнають наявності проблеми, що потребує втручання та кваліфікованої підтримки. Члени сімей не вважають, що їх труднощі складні, постійно шукають виправдання.
- сім'ї, які вважають, що самостійно зможуть вирішити життєві труднощі. Члени сімей вважають, що в змозі тримати ситуацію під контролем: часто це люди, які зневірилися і не просять допомоги [97].

Сім'ї, які губляться в процесі роботи:

- сім'ї, які не можуть бути послідовними, що призводить до того, що родина втрачає можливість функціонувати без проблем;
- сім'ї, які у відповідальний момент «зриваються», тобто повертаються до попередньої моделі поведінки, що ставить під загрозу план виходу зі складної життєвої ситуації;
- сім'ї, які не бажають розлучатися з фахівцем, де члени сім'ї включили спеціаліста у власну сімейне коло;
- сім'ї, у яких відсутня мережа соціальної комунікації. Це члени родини, у яких відсутній елемент підтримки в соціальному житті;
- сім'ї безнадійні. Це такі, в яких не вірить фахівець, який повинен їх супроводжувати в процесі своєї роботи;
- сім'ї з темою фахівця, коли фахівець має схожу з отримувачами послуг проблему, і ще більше посилює життєві складнощі сім'ї [76].

Залежно від життєвих обставин і потреб соціальна робота з батьками та дітьми, які опинилися у СЖО, мають різні напрямки: консультування за зверненням; екстрені дії, спрямовані на забезпечення безпеки дитини, серед них екстерна допомога, надавання притулку, вилучення дитини з сім'ї, що зазнають насилля, перебувають у небезпеці; допомога у розв'язанні проблем;

діяльність, спрямована на підтримку стабільності родин з дітьми, які мають ризик відсутності одного з батьків, багатодітність, малозабезпеченість, або коли хтось із членів сім'ї має ризик алкоголізму, наркоманії, ВІЛ- інфекції, безробіття.

Розглядаючи напрями соціальної роботи у центрах соціальних служб слід зазначити, що основною технологією соціально-педагогічної роботи із сім'ями, які входять до категорії «кризових», «неблагополучних», «соціального ризику» є соціальний супровід таких сімей. В Україні термін «соціальний супровід» у науковий обіг було введено у 1999 році. Тоді він стосувався соціальної роботи з прийомними сім'ями. Зараз соціальний супровід став методом соціальної роботи з багатьма категоріями клієнтів, різними категоріями сімей, у тому числі із сім'ями, що опинилися у складних життєвих обставинах [104, с.144].

Методи соціального супроводу можна поділити на дві великі групи: прямі (фахівець соціальної роботи здійснює вплив безпосередньо на об'єкт) і непрямі (при цьому здійснюється опосередкований вплив на об'єкт соціального супроводу, також сюди входить залучення недержавних громадських організацій до надання соціальних послуг) [42].

Соціальний супровід - це комплексний підхід до здійснення соціальної роботи, спрямований на надання підтримки, допомоги та патронажу для соціально незахищених категорій населення. Соціальний супровід є важливим інструментом соціальної роботи для підтримки та допомоги тим, хто потребує особливої уваги та захисту у суспільстві. [31].

Серед інших заходів спрямованих на подолання проблеми сімей у СЖО також виділяють:

- соціальний захист
- соціальна профілактика
- соціальна реабілітація

Відповідно до статті 13 Закону України «Про соціальні послуги» соціальні послуги надають: установи надання соціальних послуг

(стаціонарні, реабілітаційні, тимчасового перебування) [31]. Варто відзначити, що до надання соціальних послуг можуть залучатися волонтери. Сьогодні волонтерська діяльність в Україні набула різноманітних форм, як всередині країни, так і за її межами. Зокрема, багато волонтерів приєдналися до допомоги українським військовим, внутрішньо переміщеним особам, надаючи важливу підтримку у вигляді зброї, спеціального спорядження, транспорту, засобів зв'язку, їжі, одягу, житла, медичного обслуговування та інших необхідних речей [74, с 58].

Сьогодні центри соціальних служб перетворились в основні осередки соціальної роботи з молодими сім'ями, зокрема студентськими, неповними та багатодітними, жінками, дітьми та молоддю з особливими потребами, безробітною молоддю, молоддю з девіантною поведінкою в різних сферах життєдіяльності [77, с.62].

Соціальна робота з сім'ями, які перебувають у складних життєвих обставинах, дійсно є важливим напрямом соціальної діяльності в Україні та багатьох інших країнах. Забезпечення соціального захисту та допомоги сім'ям у потребі базується на нормативно-правовій базі, яка визначає права та обов'язки учасників соціальних програм та служб. [83].

Наведемо приклад Міського центру соціальних служб Дніпра, де «протягом минулого року соціальні послуги Центру соцслужб охопили понад 4500 сімей, в них виховується близько 5,5 тис дітей. Це постійна допомога родинам у складних життєвих обставинах, прийомним родинам, родинам ВПО». За статистикою, наведеною заступницею директора О. Чупіта: соціальний супровід сімей, у яких виховуються діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування – отримали 290 осіб; консультування – 2238 осіб; соціальна профілактика – 171 особа; екстрене (кризове) втручання – 5 осіб; соціальний супровід сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах – 269 осіб; інформування – 177 осіб. У результаті проведеної Центром соцслужб роботи подолано складні життєві обставини у 56 сім'ях, а у 302 сім'ях — мінімізовано [7].

Важливо зазначити, що перелік соціальних послуг, що надаються, визначається класифікатором соціальних послуг. Затверджений Наказом Мінсоцу, він містить уже 37 соціальних послуг, а також їх короткий опис, строк надання, та перелік категорій отримувачів цих послуг. Основні види соціальних послуг є:

1. догляд вдома, денний догляд;
2. підтримане проживання;
3. соціальна адаптація;
4. соціальна інтеграція та реінтеграція;
5. надання притулку;
6. екстрене (кризове) втручання;
7. консультування;
8. соціальний супровід;
9. представництво інтересів;
10. посередництво;
11. соціальна профілактика;
12. натуральна допомога;
13. фізичний супровід осіб з інвалідністю, які мають порушення опорно-рухового апарату та пересуваються на кріслах колісних, порушення зору;
14. переклад жестовою мовою;
15. догляд та виховання дітей в умовах, наближених до сімейних;
16. супровід під час інклюзивного навчання;
17. інформування;
18. медіація [31].

Соціальні послуги надаються відповідно до Державних стандартів. Кожен, хто потребує може отримати соціальну послугу. Людині або сім'ї можуть надаватися одна або одночасно декілька послуг. На всіх етапах з людиною будуть працювати фахівці з соціальні робітники, які відіграють ключову роль у наданні соціальної послуги.

Соціальна робота із сім'єю, яка опинилася у складних життєвих обставинах, залежить від реалізації різних форм і методів роботи з нею [90]. Адресний підхід до її реалізації здійснюється через різні види соціальних послуг: соціально-побутові послуги; психологічні послуги; соціально-педагогічні послуги; соціально-медичні послуги; соціально-економічні послуги; юридичні послуги; послуги з працевлаштування; послуги з професійної реабілітації осіб з обмеженими фізичними можливостями; інформаційні послуги.

Аналіз процесу надання соціальних послуг дозволяє виокремити такі форми соціальної роботи із сім'єю:

- індивідуальна робота з кожним членом родини (телефонні розмови, інтерв'ювання, тестування, консультація, співбесіда, переадресація, доручення)
- спільна робота з усіма членами родини (візити в сім'ю, зустрічі, написання запитів, клопотань, звернень);
- групова робота, що виходить за межі родини (бесіда);
- масові форми (тиждень сім'ї, спортивне свято, громадські акції) [88].

Для суб'єктів соціальних послуг визначено, що основними підходами у роботі з отримувачами, які опинилися у складних життєвих обставинах, мають стати дії щодо їх мотивації або стимулювання до активної самостійної діяльності із розрахунком на власні сили [82]. У сучасних умовах практика соціальної роботи в ОТГ, полягає в активізації членів громади до участі у вирішенні власних проблем [73, с.98]. Тому, науковці виокремлюють основні напрями соціальної роботи в громаді: поліпшення координації діяльності різних суб'єктів; допомога дітям, сім'ям та молоді у вирішенні конкретних проблем; надання підтримки особам (групам) для активізації їх участі в житті громади; соціальне планування на рівні громади; реалізація освітніх програм; робота з етнічними меншинами; боротьба з проявами расизму; допомога за місцем проживання [16, с.113].

Результати соціальної роботи з сім'єю залежать від спрямованості соціальних послуг. Консультативна послуга передбачає конкретні поради відносно шляхів подолання неблагополуччя, вичерпну інформацію про можливі шляхи вирішення проблем його сім'ї, координати установ і осіб, до яких можна звернутися. Екстренні дії, спрямовані на забезпечення безпеки дитини в сім'ї. Першим кроком до розв'язання проблем дитини є надання термінової допомоги, притулок та ін.

Шляхом соціального супроводу чи кризового втручання здійснюється допомога у вирішенні проблем, які сім'я не може подолати самостійно. Вони відрізняються тривалістю надання послуг. Кризове втручання триває декілька місяців, соціальний супровід – не обмежений строками. Результатом соціального супроводу є виокремлення головної проблеми сім'ї; набуття членами сім'ї необхідних навичок і вмінь для її вирішення, поступове розв'язання головної проблеми і проблем, які виникли внаслідок її існування. Результатом кризового втручання є вихід сім'ї або окремих її членів з кризи.

Соціальні послуги, що спрямовані на підтримку стабільності родин з дітьми, дають можливість родині самостійно подолати проблеми, які виникають чи можуть виникнути в сім'ї [64].

Результат роботи зі сім'єю у СЖО завжди індивідуальний, але попри це він підлягає оцінці з огляду на такі показники як рівень матеріального забезпечення сім'ї доведений до середнього; відновлені контакти родини з її оточенням; вирішені специфічні для даної сім'ї проблеми, – тобто, сім'я досягає такого рівня, при якому вона в змозі функціонувати самостійно, не потребуючи сторонньої допомоги [64].

Таким чином, у контексті сім'ї, які опинилися в СЖО, під методами, що використовуються у процесі соціального супроводу таких сімей, ми розуміємо спосіб організації соціальної роботи, що приводить до досягнення оптимального результату та забезпечує позитивні зрушення у розвитку сім'ї, забезпеченні її функціональної спроможності.

Висновки до першого розділу.

Сім'ї, які опиняються у складних життєвих обставинах, можуть втрачати свої виховні можливості через різноманітні причини, які порушують нормальну життєдіяльність їхніх членів. Серед таких сімей виділяють ті, які мають проблеми незабезпеченості, безробіття; зі здоров'ям; конфліктами між членами сім'ї, включаючи насильство; опікунів/піклувальників; відмови від дитини; внутрішньопереміщених та постраждалих від військової агресії осіб.

Сім'я у складних життєвих обставинах є складною категорією, яка охоплює різні групи осіб/сімей які мають матеріальні, юридичні, психологічні труднощі і потребують допомоги від держави, незалежно від їхньої трудової діяльності та наявності страхового стажу. Наслідки кризових умов сім'ї не можуть подолати самостійно. Система соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю спрямовується на пошук оптимальних шляхів вирішення їх проблем.

Управління та контроль у сфері соціальної політики здійснюються на державному, регіональному, місцевому рівнях. Владні структури, система освіти і виховання, наукові установи, система охорони здоров'я і соціального захисту, а також громадськість у сфері надання соціальних допомог родинам, діють на основі затвердженого українського законодавства, його наказів, положень, стандартів.

РОЗДІЛ 2

АДРЕСНА СОЦІАЛЬНА ДОПОМОГА СІМ'ЯМ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ

2.1. Основні напрями та функції реалізації адресної соціальної допомоги сім'ям у складних життєвих обставинах.

Держава використовує три основних інструменти підтримки осіб, які знаходяться в складних життєвих обставинах: соціальні послуги, допомоги, що фінансуються за рахунок державного бюджету, та допомоги, що фінансуються за рахунок місцевих бюджетів. Соціальні послуги є основним інструментом надання допомоги населенню, яке перебуває в складних життєвих обставинах.

Відповідно до суті закону про соціальні послуги, надання допомоги людям у СЖО має відбуватись через соціальні послуги, а не через виплати, пільги та компенсації. Проте з часу ухвалення закону в 2019 р. соціальні послуги так і не змогли замінити мережу неефективних виплат, пільг та компенсацій. Частково це можна пов'язати з суспільно-політичним тиском, що виникає, коли держава планує позбавляти громадян будь-яких виплат, незважаючи на те, чи дійсно ці виплати стимулюють до подолання складних життєвих обставин.

Соціальна допомога – це одна з основних форм підтримки державою осіб, чиє матеріальне становище з різних причин не відповідає загальноприйнятому рівню забезпечення або є нижчим від межі забезпеченості, визначеної законодавством.

Соціальна допомога громадянам які опинилися в складних життєвих обставинах регламентована Законом України «Про соціальні послуги» [31], Постановою КМУ від 24 вересня 2008 року № 866 «Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини», Постановою КМУ від 01 червня 2020 року № 587 «Про організацію надання

соціальних послуг» [27] та Наказом Міністерства соціальної політики України від 13 липня 2018 року № 1005 «Про затвердження форм обліку соціальної роботи з сім'ями/особами, які перебувають у складних життєвих обставинах», а також рішеннями селищних або міських рад [25].

Державна соціальна допомога – одна з форм взаємодії держави з населенням, що має адресну спрямованість і надається у вигляді субсидій, соціальних послуг і життєво необхідних товарів особам, які через непрацездатність, відсутність роботи, джерел доходу не спроможні самостійно матеріально забезпечити своє існування [44]. Сьогодні матеріальну підтримку в рамках державної соціальної допомоги щомісячно отримують понад три мільйони родин і громадян з низькими рівнями доходів. Загальні бюджетні видатки, що спрямовуються на підтримку цих категорій осіб через виплату різних видів допомог, сягають майже 3 млрд грн [53].

Зазначимо, що державні соціальні допомоги не пов'язані із загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням. В умовах переходу України до ринкової економіки соціальна допомога слугує додатковим до виплат із фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування [105, с.122]. Соціальна допомога має адресний характер і її розмір, як правило, значно нижче, ніж соціальні виплати.

Адресність допомог надає можливість:

- збільшити розмір допомоги найбільш нужденним верствам населення в межах наявного бюджету програми соціальної допомоги (за рахунок ефективного виявлення цих осіб/сімей, активної соціальної роботи з ними; завдяки залученню інших джерел доходів (не державних) для підтримки нужденних – благодійні фонди, разові допомоги від організації, забезпечення роботою конкретних осіб);

- досягнути заданого ефекту за найменших витрат бюджетних коштів. (поставлена мета досягається за рахунок цільового спрямування коштів, найменш забезпеченим категоріям населення) [85, с.215].

Адресний підхід надавання соціальної допомоги сім'ям у складних життєвих обставинах – професійно-цілеспрямована діяльність, орієнтована на конкретну сім'ю та її проблему, тому забезпечує реалізацію визначених інтересів суб'єкта в проблемній життєвій ситуації [95].

Соціальне навчання є важливою складовою соціальної допомоги сім'ям у складних життєвих обставинах. Цей процес передбачає передачу членам сім'ї необхідних навичок та умінь для ефективного вирішення проблем та запобігання їхньому повторенню. До соціальних проблем, розв'язання яких може вимагати соціального навчання, входять: забезпечення гігієни місця проживання; догляд за дітьми; виховання дітей; працевлаштування; оформлення документів; позбавлення від залежності (алкогольна тощо); вміння вирішувати власні проблеми.

Соціальний захист населення здійснюється через компенсаційні та запобіжні заходи, в натуральній та грошовій формах. Компенсаційні заходи полягають у допомозі суспільства окремій людині або сім'ї, які потребують достатніх засобів для існування. Запобіжні заходи спрямовані на захист особи та її сім'ї від втрат доходу, пов'язаних із безробіттям, старінням, хворобою, а також сприяння освіті й підвищенню кваліфікації [62].

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України «Про організацію надання соціальних послуг» та «Порядку організації надання соціальних послуг», «...обсяг та зміст соціальної послуги для кожного її отримувача визначаються індивідуально залежно від його потреб...» [27]. Ці послуги надаються у формах: натуральної (одяг, продовольчі та промислові товари, ліки, харчування, побутові послуги, тощо) й грошової (субсидії, державна допомога та призначені виплати) адресної допомоги.

З метою розв'язання конфліктів та подолання їхніх наслідків, використання принципу адресності сприяє значному ефекту у роботі соціального працівника з сім'ями у складних життєвих обставинах. Цілеспрямована матеріальна допомога підвищує мотивацію сімей у співпраці з об'єднаннями, що надають соціальні послуги. Працівники центрів

соціальних служб у роботі з сім'ями у СЖО не лише надають інформацію про види соціальних виплат [94].

Спочатку сім'я йде на контакт для отримання натуральної або грошової допомоги, а потім починає отримувати послуги нематеріального характеру: психологічні послуги, соціально-педагогічні послуги, соціально-медичні послуги, юридичні послуги [79, с. 39]. Строк надання такої підтримки Центром соціальних служб, навіть після закінчення активного етапу супроводу, визначається окремо для кожної сім'ї і не може становити менше двох місяців.

Функції адресної допомоги спрямовуються на визначення конкретної сім'ї, що перебуває у складних життєвих обставинах, а також чинників, що спричинили цю ситуацію; виявлення потреб, які належить задовольнити, та можливостей сім'ї у питаннях подальшої мінімізації негативного впливу. Функціональні можливості адресності дозволяють виокремити обсяг та зміст соціальної послуги, необхідної отримувачу, та призначити її виконувачів [106].

Підтримка громадян у складних життєвих обставинах, що реалізується за рахунок бюджетної програми Мінсоцполітики не має визначеної та вимірювальної цілі. Згідно із законом надання соціальних послуг має три основні цілі: профілактика, подолання, мінімізація СЖО. Тоді ж як надання допомоги за бюджетною програмою Міністерства соціальної політики – це переважно виплати підтримуючого характеру. Оцінити досягнутий кінцевий результат від такого виду допомог практично неможливо, а тому їхній реальний вплив на подолання СЖО важко оцінити.

Соціальні послуги та надання допомог за бюджетними програмами Міністерства соціальної політики – це паралельні інструменти, які не доповнюють один одного. Відсутній взаємозв'язок між призначенням виплати та необхідності надання соціальної послуги. До того ж, ці два інструменти виступають частиною загальної рамки надання допомог окремим категоріям [50]. Однак, подібна ситуація негативно впливає на

розвиток сфери соціального захисту. Тому, в рамках проекту «Модернізація системи соціальної підтримки населення України» (1 вересня 2021 р. – 1 вересня 2023 р), який реалізується Міністерством соціальної політики України спільно зі Світовим банком «змінюються підходи до надання соціальної допомоги. Людині буде виплачуватися не лише адресна грошова допомога від держави, а й надаватимуться за місцем її проживання соціальні послуги, які допоможуть їй вийти зі складної життєвої ситуації» [38].

Соціальна підтримка сімей, які опинились в складних життєвих обставинах передбачена Програмою діяльності Кабінету Міністрів України затвердженою у 2019 р. Вона акцентує особливу увагу на попередження потрапляння українців у такі життєві вситуації. Мова йде про більшу кількість фахівців соціальної роботи, запровадження принципу «гроші ходять за людиною» – коли нарахування коштів відбувається напряму, а новий механізм соціальних виплат – який передбачає перехід від субвенції до програми за усіма виплатами [102, с.116]. Одними з ключових засад цієї програми є посилення адресності та консолідації фінансового ресурсу, створення Єдиної інформаційно-аналітичної системи управління соціальною підтримкою населення України (E-SOCIAL), збільшення ефективності соціальних виплат [29].

Україна посідає 52 місце в рейтинзі Індексу соціального прогресу, який включає показники рівня доступу до базових послуг та благополуччя населення[111]. Посилаючись на досвід Канади, що знаходиться на 10 місці згаданого рейтингу, Україна частково імплементувала положення із застосування гендерного аналізу при розробці політик та програм, проте наразі важко оцінити його ефективність.

До пріоритетних цілей у 2023 р. Міністерство соціальної політики віднесло перезавантаження системи соціальної підтримки: визначеність на законодавчому рівні поняття виплат, які належать до соціальних гарантій; посилення адресності при наданні соціальних виплат, пільг та компенсацій без урахування фінансово-майнового стану сім'ї; підвищення мотивації

громадян до активного соціально-економічного життя; розвиток системи соціальних послуг; цифровізація системи соціального захисту [24].

Національна соціальна сервісна служба України «реалізує державну політику у сфері соціального захисту населення, захисту прав дітей, здійснення державного контролю за дотриманням вимог законодавства під час надання соціальної підтримки та за дотриманням прав дітей» [5]. Як орган виконавчої влади вона забезпечує координацію дій органів влади і органів місцевого самоврядування щодо забезпечення прав дітей, проведення соціальної роботи, надання базових соціальних послуг і соціальної підтримки відповідно до потреб жителів територіальних громад.

Однак, органи місцевого самоврядування більш орієнтовані на конкретну допомогу найменш захищеним верствам населення. Сьогодні в Україні є три основні способи визначення адресування соціальних допомог, які досить часто переплітаються між собою [103]:

1. Перевірка засобів існування. Цей підхід є типовим для багатьох систем соціального захисту і дозволяє визначати, чи відповідає особа чи сім'я певним критеріям економічної потреби для отримання соціальної допомоги.

2. Категоріальний спосіб адресування допомог. Цей спосіб дозволяє зосередитися на конкретних категоріях населення, які, відомо, є найбільш вразливими або потребують особливої уваги з точки зору соціального захисту.

3. Спосіб отримання допомог на основі принципу самовизначення є важливим елементом в сучасних системах соціальної допомоги та соціальних послуг. Цей принцип визнає право особи самостійно вирішувати, яку допомогу чи послуги вона хоче отримати, враховуючи її власні потреби, побажання та гідність.

Відзначимо, що в умовах децентралізації спрощується процедура спрямування та контролю цільових коштів, призначених сім'ям у складних життєвих обставинах. Слід зазначити, що вартість адресної допомоги може бути чітко підрахована, що дозволяє розрахувати вартість зазначених послуг

у бюджеті громади. Однак, не кожен місцевий бюджет здатний надати матеріальну допомогу на певну потребу, зокрема це пов'язано із спроможністю місцевого бюджету, запитів департаменту соціальної політики місцевого органу виконавчої влади та рішень місцевих депутатів [48].

В процесі надання населенню адресної допомоги варто відзначити і помилки, які допускаються у роботі з сім'ями у СЖО: помилки «включення» та неповного охоплення. Перший – це отримання допомоги особою, котра насправді їй не потребує. Другий вид помилки виникає тоді, коли особі або сім'ї дійсно необхідна допомога [45].

Цільова адресна допомога надається малозабезпеченим, непрацевдатним, важко та/або хронічно хворим громадянам, багатодітним і неповним сім'ям, громадянам похилого віку, ветеранам війни та праці, особам з обмеженими фізичними можливостями, а також пораненим, травмованим учасникам АТО/ООС, сім'ям загиблих учасників АТО/ООС, іншим громадянам, які внаслідок недостатнього матеріального забезпечення опинилися в складних життєвих обставинах. Важливо, що розмір отриманої допомоги на проживання не враховувався при обчисленні сукупного доходу сім'ї при наданні всіх інших видів соціальних допомог, які надаються з урахуванням доходу [10].

Бідність – одна з найбільш важливих соціальних проблем, з якою стикаються клієнти соціальних служб. Можливості соціальних служб у подоланні рівня бідності є досить обмеженими [85], однак адресна допомога від держави дозволяє підвищити рівень життя сім'ї, що опинилася у матеріальній скруті. Багато жінок, особливо з числа незаміжніх та багатодітних, взагалі не мають ніяких доходів, крім соціальних виплат: допомоги малозабезпеченим сім'ям, на догляд за дитиною, допомоги самотнім матерям та багатодітним сім'ям, допомоги дітям з інвалідністю. Проте ці виплати не забезпечують необхідний матеріальний рівень життя родини [96].

Державна соціальна допомога малозабезпеченим сім'ям – приклад адресності. Вона призначається і виплачується сім'ям, які постійно проживають на території України. Допомога призначається, як різниця між прожитковим мінімумом для сім'ї та її середньомісячним сукупним доходом, але не може бути більшою за 75 % зазначеного прожиткового мінімуму (2 589 грн на одну людину в 2023 р.) [3].

Тож у 2023 р. допомога малозабезпеченим сім'ям складає:

- 1207 грн для працездатних осіб;
- 2093 грн для осіб, які втратили працездатність, та осіб з інвалідністю;
- 2953 грн для дітей віком до 6 років;
- 3682 грн для дітей віком від 6 до 18 років;
- 3489 грн для дітей віком від 18 до 23 (за умови їх навчання в закладах освіти).

Відповідно до положень про одиноких матерів, допомога дорівнює різниці між 100% прожиткового мінімуму на дитину відповідного віку та середньомісячним сукупним доходом в розрахунку на одного члена сім'ї [92]. У 2023 р мінімальний прожитковий мінімум на місяць для дитини, встановлений у розмірі:

- 2272 грн для дітей віком до 6 років;
- 2833 грн для дітей від 6 до 18 років;
- 2684 грн для дітей від 18 до 23 років (якщо навчаються на стаціонарі у ВНЗ)

Держава підтримує тих, хто найбільше цього потребує. Малозабезпеченість є неодмінною умовою надання адресної допомоги, така допомога краще забезпечує соціальну справедливість.

Однак, відзначимо, що допомога може бути не призначена, якщо:

- працездатні члени сім'ї, які досягли 18-річного віку, не працюють, не проходять військову службу, не проводять підприємницької чи професійної незалежної діяльності, не перебувають на обліку в центрі

зайнятості або не здобувають освіти, сумарно більше ніж три місяці протягом періоду, за який враховуються доходи.

- сім'я протягом 12 місяців перед зверненням за наданням допомоги здійснила купівлю земельної ділянки, житлового приміщення тощо на суму;
- коли сім'я володіє або має власність земельну ділянку площею більше 0,6 гектара;
- додаткового житла (квартири чи будинку) або декількох транспортних засобів може вплинути на можливість не отримання соціальної допомоги чи пільг. [3].
- якщо сім'я має додаткові джерела доходу, які не були вказані у їх декларації про доходи та майно, це може вплинути на їхню репутацію для отримання соціальної допомоги або пільг.

В умовах воєнного стану та в період його дії заходи соціального захисту можуть бути адаптовані з метою забезпечення соціальної допомоги населенню в умовах надзвичайної ситуації. Виплата допомоги без звернення особи до соціальних служб може спростити процес отримання допомоги для тих, хто перебуває в ускладнених умовах через воєнний стан.

Допомога від держави при народженні малюка становить 41280 грн [69]. Таку ж допомогу надають і при усиновленні дитини. Прийомні сім'ї, добровільно за плату взяли на виховання дітей-сиріт від одного до чотирьох мають право на отримання адресної допомоги. Станом на 2023 р. розмір державної соціальної допомоги становить 2,5 прожиткового мінімуму для дітей відповідного віку, для дітей з інвалідністю – 3,5 прожиткового мінімуму для дітей відповідного віку:

- 5 680 грн / 7522 грн для дітей/ або дітей з інвалідністю до 6 років;
- 7 082, 50 грн / 9915 грн для дітей/ або дітей з інвалідністю від 6 до 18 років [2].

Сім'ї, що зіткнулися у своєму житті з проблемою інвалідності теж можуть розраховувати на соціальну допомогу. Її розмір для людей з інвалідністю у 2023 р.:

- 2093,00 грн для особи з інвалідністю I групи;
- 1676,80 грн для особи з інвалідністю II групи;
- 1255,80 грн. для особи з інвалідністю III групи [4].

Поряд з цим держава намагається забезпечити інтегрованість осіб з інвалідністю у робітниче суспільство. «Працюй вільно» – проект Міністерства соціальної політики України, Громадської організації «Громадський рух «Соціальна єдність» за підтримки Ради Європи, націлений на допомогу людям з особливими потребами у реалізації права на працю. Інклюзія осіб з інвалідністю у середовище праці сприяє зменшенню бідності в державі та забезпечує соціальну інтеграцію осіб з інвалідністю, що особливо актуально під час воєнного стану [19].

Зазначимо, що військовим особам, які здобули інвалідність внаслідок поранення чи захворювання при виконанні службових обов'язків, держава виплачує одноразову допомогу у розмірі:

- 1 073 600 грн для I групи;
- 805 200 грн для II групи;
- 671 000 грн для III групи [4].

Цільова адресна допомога не носить постійного характеру, а є додатком до існуючого доходу, але дає можливість збільшити підтримку найнужденніших за інших рівних умов. Цільовий характер адресної допомоги дає змогу не розтрачувати ресурси, а спрямовувати їх саме тим особам і на ті цілі, які є пріоритетними [26].

Однією із найпоширеніших форм адресної допомоги є субсидія – це форма соціальної допомоги, яка надається громадянам для відшкодування частини витрат на оплату житлово-комунальних послуг. Програму житлових субсидій було започатковано у 1995 р. рішенням Уряду України для допомоги вразливим категоріям населення в оплаті житлово-комунальних

послуг [109, с.159]. Вже більше двадцяти п'яти років програма продовжує виконувати свою функцію у зменшенні фінансового тягаря населення, особливо тих, у кого обмежені можливості в оплаті комунальних послуг через підвищення цін та тарифів.

Право на отримання адресної безготівкової субсидії для відшкодування витрат на оплату житлово-комунальних послуг поширюється на сім'ї, які проживають у будинках житлового фонду незалежно від їх форм власності [66].

Допомога призначається у межах соціальної норми житла та соціальних нормативів користування житлово-комунальними послугами з урахуванням пільг, які надаються відповідно до законодавства, і обсягом визначеного Кабінетом Міністрів України обов'язкового відсотка платежу (15 %). Соціальна норма житла для надання субсидій становить 13,65 кв.м на особу + 35,22 кв. м на сім'ю [45].

Субсидія призначається на основі середньомісячного сукупного доходу осіб. Спосіб розрахунку обов'язкового відсотка платежу для кожної сім'ї за встановленою формулою і залежність від середньомісячного сукупного доходу, поділеного на кількість членів домогосподарства, свідчать про індивідуальний підхід до визначення розміру обов'язкового внеску, а дохід на одну особу ділиться на розмір прожиткового мінімуму в розрахунку на місяць, встановленого на 1 січня року, з якого призначається субсидія (розмір прожиткового мінімуму на 01.01.2022 складає 2393 грн.), отриманий результат ділиться на 2, а потім множиться на 15%, і таким чином визначається відсоток від середньомісячного сукупного доходу [39].

Для призначення субсидії сукупний дохід обчислюється з отриманих особами доходів без урахування податку з доходів фізичних осіб, інформацію про які зазначено у декларації про доходи і витрати осіб, які звернулися за призначенням житлової субсидії, а для призначення субсидії на наступний період – доходів, відомості про які надаються Державною фіскальною службою, Пенсійним фондом України, фондами соціального страхування,

вищими навчальними закладами, а також розмірів державної соціальної допомоги, що виплачуються структурними підрозділами з питань соціального захисту населення (крім частини допомоги при народженні дитини, виплата якої здійснюється одноразово, частини допомоги при усиновленні дитини). Кількість зазначених осіб та їх соціальний статус визначається на початок місяця, в якому надійшло звернення за призначенням субсидії, а у разі повторного призначення субсидії на наступний період – на початок місяця, з якого призначається допомога. Вона призначається одному з членів домашнього господарства, на якого відкрито особовий рахунок за місцем реєстрації [72].

Надання щомісячної соціальної матеріальної допомоги членам сімей, загиблих безпосередньо в зоні проведення антитерористичної операції осіб, на яких поширюється чинність Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» ще одна з форм адресності сім'ям у СЖО. Щомісячна соціальна матеріальна допомога виплачується у грошовій формі особам, що мають статус члена сім'ї загиблого:

- утриманці загиблого, яким у зв'язку з цим виплачується пенсія;
- батьки;
- один з подружжя, який не одружився вдруге, незалежно від того, виплачується йому пенсія чи ні;
- діти, які не мають (і не мали) своїх сімей;
- діти, які мають свої сім'ї, але стали інвалідами до досягнення повноліття;
- діти, обоє з батьків яких загинули або пропали безвісти.

Розмір допомоги становить 100% прожиткового мінімуму на одну особу в розрахунку на місяць, затвердженого Законом України про Державний бюджет на відповідний рік [17].

Важливо, що у сучасних реаліях повномасштабної російсько-української війни, влада не залишається осторонь підтримки сімей та осіб у складних життєвих обставинах. У перші місяці війни всім категоріям осіб

державою було надано допомогу на проживання без висування фактично жодних критеріїв, окрім факту переміщення. Розмір такої допомоги було суттєво збільшено у порівнянні з розміром щомісячної адресної допомоги, яка виплачувалася ВПО раніше. Щомісяця це 2000 грн для кожного дорослого та 3000 грн для дітей та людей з інвалідністю. Кошти перераховують на картку «Підтримка», а витратити їх можна без обмежень [40].

Вимушена міграція створює додаткове навантаження на місцевих постачальників послуг, включно з місцевими та регіональними центрами з надання безоплатної вторинної правової допомоги Україні [51]. Тому, при плануванні допомоги внутрішньо переміщеним особам, потрібно враховувати, що більшість з них часто не усвідомлюють, якої саме допомоги потребують. Грошові виплати не можуть вирішити проблеми соціальної адаптації особи. На початкових етапах варто зосереджувати увагу на реабілітації, яку можна проводити в таких формах: індивідуальна робота індивідуальне консультування/бесіди з актуальних питань, кризове консультування та консультування з опрацювання травматичного досвіду, зустрічі з планування і ведення випадку, оцінки успіхів, терапевтичні зустрічі; сімейне консультування; тренінги з розвитку життєвих навичок; групи взаємодопомоги і взаємопідтримки; психокорекційні групи; залучення до програм допомоги внутрішньо переміщених осіб, які успішно впоралися з ситуацією [88].

Згадаємо, що програмою ««Підтримка» було здійснено одноразову грошову підтримку 6500 грн громадянам, що втратили свою роботу, у зв'язку з війною у Чернігівській, Сумській, Харківській, Херсонській, Миколаївській, Запорізькій, Донецькій, Луганській, Житомирській, Одеській, Волинській, Дніпропетровській, Київській областях та в м. Київ/

Постраждалим від ракетних обстрілів мешканцям без урахування їхнього статку та соціального статусу Сумська міська рада надала щомісячну виплату 3500 грн, а Южноукраїнська міська громада у травні 2023 року надала одноразову матеріальну допомогу у розмірі 210 тис грн. на 114 осіб

[99]. У м. Київ також виплатили одноразову адресну матеріальну допомогу на загальну суму майже 63 млн грн. 15 736 мешканцям міста, які потрапили у складні життєві обставини [11].

Повномаштабна війна в Україні створила ще одну категорію сімей, яким виплачуються грошові допомоги – сім'ї військово службовців. Щомісячне грошове забезпечення отримують сім'ї тих військових, яких захопили в полон чи які пропали безвісти. Сім'ям загиблих військовослужбовців виплачується одноразова грошова допомога в розмірі 15 млн грн, яка розподіляється рівними частками на всіх отримувачів, передбачених у статті 16. Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» (батьки, один із подружжя, який не одружився вдруге, діти, які не досягли повноліття, утриманці загиблого (померлого)), крім громадян Російської Федерації або Республіки Білорусь та осіб, які постійно проживають на територіях цих країн, осіб, які засуджені за державну зраду, колабораційну діяльність, пособництво державі-агресору. Допомогу і компенсацію матеріальних витрат також надають сім'ям загиблих військовослужбовців на проведення похорону [30].

Міжнародні організації, фонди, а також національні громадські, волонтерські організації надають також гуманітарну допомогу у натуральному вигляді, благодійну допомогу у різних регіонах України. Ці питання регулюються Законом України «Про гуманітарну допомогу» [21], Законом України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» [20]. Використання адресної допомоги якими забезпечує ринкові розрахунки між різними економічними агентами, що сприяє поліпшенню фінансового стану надавачів пільгових послуг.

До прикладу, починаючи з 2000 р. благодійна організація «Фонд «Асперн» реалізовує програму «Допомога сім'ям у кризовій ситуації». Учасниками програми можуть стати сім'ї в скрутному матеріальному становищі або інших складних життєвих обставинах. Фахівці організації в рамках даної програми проводять оцінку потреб сім'ї, складають

індивідуальний план соціального супроводу, залучають членів сімей та фахівців служб Також працівники Фонду відповідно до реалізації завдань індивідуального плану. забезпечують соціальний супровід сімей, проводять щотижневу інспекцію підопічних сімей, надають їм гуманітарну допомогу і організацію дрібного косметичного ремонту житла. В рамках програми організуються групи взаємодопомоги батьків, які опинилися в кризовій ситуації [26].

Діяльність благодійних організацій та фондів має широку географію в Україні, у кожному місті функціонують організації, що надають допомогу особам у скрутному життєвому становищі. До прикладу, фонд «Шлях до Дому» з м. Одеса організує комплексні послуги для соціально вразливих сімей і дітей, проводить профілактику домашнього насильства та соціальної дезадаптації. У реаліях війни фонд екстрено відкрив центр розміщення мігрантів, гуманітарний центр та соціальне кафе, де більше 8 тисяч осіб у скруті отримали різноманітну гуманітарну допомогу: продукти, гігієнічні пакети, одяг, ліки та інше [1].

Співпраця державних структур із громадськими організаціями вагома віха у розвитку системи надання соціальної допомоги сім'ям, що опинилися в СЖО. У зв'язку з війною, тисячі сімей покинули своє місце проживання і мігрували з небезпечної зони. Відповідно виникла потреба у підтримці і наданні необхідної допомоги вимушеним переселенцям. Наприклад, на тимчасове проживання сімей переселенців з дітьми у 2014 – 2021 рр державні структури Дарницького району м. Києва направляли до «Комунальної квартири «Асперн» [26].

«СОС Дитячі Містечка Україна» – благодійна недержавна організація, що розпочала діяльність у 2003 р. та працює задля попередження сирітства в Україні, розвитку сімейних форм виховання для дітей, позбавлених батьківського піклування та підтримки молоді, яка виходить з-під опіки. Наприклад в Ужгороді організація допомагає сім'ям ВПО, прийомним родинам та дитячим будинкам сімейного типу (ДБСТ), що перебувають на

всій території області. Надається допомога у вигляді продуктивних й гігієнічних наборів, текстилю, посуду. Із травня 2022 р. офіс організації в Івано-Франківську надав допомогу понад 3000 бенефіціарам. У рамках проєкту «Право на сім'ю» за підтримки Федерального міністерства економічного співробітництва та розвитку Німеччини ДБСТ, котрі вимушено переїхали із окупованих територій – отримують гроші на оренду житла [36].

Держава співпрацює і з міжнародними організаціями у вирішенні проблем сімей у СЖО. У межах програми «Модернізація системи соціальної підтримки населення України» Міністерство соціальної політики працює спільно з Світовим банком. В Україні у 2016 р. стартувала бюджетна програма – проєкт «Рука допомоги», спрямована на допомогу малозабезпеченим особам у відкритті власної справи. У рамках проєкту започаткували свою справу – 237 підприємців. На жаль, вона була згорнута у зв'язку із війною, проте уже у березні 2023 р. Міністерство соціальної політики України перезапустило програму, а у державному бюджеті на реалізацію програми передбачено 9,6 млн грн [13]. Можемо вважати, що подібні адресні допомоги розвантажують місцевий бюджет та сприяють розвитку фінансової грамотності населення, що в свою чергу дозволяє зменшити відсоток малозабезпечених сімей.

Щодо міжнародних організацій, Державне підприємство «Інформаційно-обчислювальний центр Мінсоцполітики України» та Комітет відкритої демократії США через проєкт «Допоможіть Україні 22: Операція «Паляниця» уклали меморандум про співпрацю та взаємодію заради надання благодійної фінансової та гуманітарної допомоги, технічної підтримки при реалізації адресної допомоги людям в Україні, які постраждали від війни [15]. На платформі передбачена можливість подання заявки на отримання допомоги.

Варто відзначити, що для отримання багатьох соціальних послуг, державою створено прості і доступні цифрові сервіси. У застосунку «ДІЯ»

можна отримати статус ВПО та подати заяву на виплату грошової допомоги на проживання.

Українці, які набули пенсійного віку, можуть оформити пенсію дистанційно, за допомогою веб-порталу електронних послуг Пенсійного фонду України. Субсидію можна оформити онлайн на сайті Міністерства соціальної політики України у рубриці «Е-Сервіси». Також це можна зробити на веб-порталі електронних послуг Пенсійного фонду України або на порталі «ДІЯ». Соціальну допомогу при народженні дитини на одного з батьків або опікунів, з яким постійно проживає малюк, оформити можна на веб-порталі Мінсоцполітики у розділі «Допомога при народженні дитини». Онлайн зареєструвати народження дитини, отримати свідоцтво про народження дитини, а також виплату грошової компенсації за пакунок малюка, оформити призначення допомоги при народженні дитини або допомоги на дітей, які виховуються в багатодітних сім'ях можна користуючись сервісом «єМалюк» на порталі «ДІЯ». В Електронному кабінеті особи з інвалідністю можна подати заяву про забезпечення допоміжними засобами реабілітації (ДЗР) та обрати підприємство, яке його виробляє. Створено загальну цифрову платформу «єДопомога». На платформі зібрано інформацію по трьох основних напрямках отримання допомоги постраждалим та особам, вимушеним змінити своє місце проживання внаслідок російської агресії: грошова допомога від держави, надання та отримання допомоги від волонтерських організацій та допомога від міжнародних організацій.

Таким чином, адресна соціальна допомога в Україні призначається лише громадянам з певними характеристиками; спрямована на поліпшення соціального забезпечення громадян: підтримку вразливих верств населення, особливо сімей у складних життєвих обставинах. Кваліфікована робота фахівців із соціальної роботи, застосування прогресивних інформаційних систем та зручних соціальних сервісів як в електронному вигляді, так і через центри надання адміністративних послуг, збільшує кількість сімей, які отримують соціальну підтримку на засадах адресності.

2.2 Реалізація заходів з надання адресної соціальної допомоги сім'ям у складних життєвих обставинах у «Територіальному центрі соціального обслуговування» Снятинської міської ради

Загальновизнані гуманітарні, правові та демократичні принципи є основоположними у наданні соціальної допомоги сім'ям. Основними принципами їх реалізації є: "дотримання та захист прав людини; доступність та відкритість; адресність та індивідуальний підхід; гуманність; добровільність отримання або відмови від соціальних послуг; інклюзивність; використання суб'єктами соціальної роботи з сім'ями, дітьми та підлітками бюджетних та позабюджетних коштів відповідальність за максимальну ефективність використання, законність, соціальну справедливість, забезпечення конфіденційності суб'єктами соціальної роботи з сім'ями, дотримання стандартів якості та етичних і правових норм" [32].

Соціальна профілактика, згідно Закону України «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю»: це «робота, спрямована на попередження аморальної, протиправної, іншої асоціальної поведінки дітей і молоді та запобігання такому впливу» [32].

Основними заходами передбачено організацію соціальної роботи щодо зміни поведінки сімей на більш безпечну, що мотивує їх до здорового способу життя; розповсюдження рекламно-інформаційних матеріалів; інформування сімей щодо програм реабілітації; надання довідкових послуг.

Заходи з надання допомоги в межах окремих територіальних одиниць здійснюються спеціальними державними установами, які здійснюють соціальне обслуговування та надають соціальні послуги громадянам, які перебувають у СЖО і потребують допомоги за місцем проживання – територіальними центрами соціального обслуговування (надання соціальних послуг).

Територіальний центр здійснює свою діяльність у відповідності з Конституцією та законами України, а також міжнародними документами, такими як Конвенція про права людини та Конвенція про права осіб з інвалідністю. Він також враховує укази Президента України, постанови Верховної Ради України, акти Кабінету Міністрів України, накази Мінсоцполітики, а також акти інших центральних і місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування [5].

Під час вивчення досвіду «Територіального центру соціального обслуговування (надання соціальних послуг)» Снятинської міської ради, було виявлено, що надання соціальної допомоги сім'ям, що опинилися у складних життєвих обставинах, вимагає організації міжгалузевої взаємодії. Оскільки ефективно надання соціальної допомоги часто вимагає співпраці різних спеціалістів та установ. Включати в себе спільну роботу фахівців з соціальної роботи, психологів, юристів, медичних працівників та інших спеціалістів для забезпечення комплексної допомоги. Такий підхід забезпечує стандартизацію та якість надання соціальних послуг та підвищує ефективність роботи в цій галузі.

Відповідно до положення про комунальну установу місцевого самоврядування "Територіальний центр соціального обслуговування (надання соціальних послуг)" Снятинської міської ради Коломийського району Івано-Франківської області, діяльність територіальних центрів повинна відповідати стандартам діяльності організації, що надають соціальні послуги «Право на отримання соціальних послуг у Територіальному центрі право:

- особи похилого віку;
- особи з інвалідністю;
- особи, які повністю або частково втратили здатність до пересування та пам'ять;

- особи з невиліковними хворобами, хворобами, що потребують тривалого лікування (з числа осіб працездатного віку на період до встановлення їм групи інвалідності, але не більше чотирьох місяців);
- особи, які перебувають у складних життєвих обставинах у зв'язку з безробіттям і зареєстровані в державній службі зайнятості як такі, що шукають роботу, а також у зв'язку зі шкодою, завданою стихійним лихом, катастрофою, бойовими діями, терористичним актом, збройним конфліктом, тимчасовою окупацією (і мають на своєму утриманні неповнолітніх дітей, дітей з інвалідністю, осіб похилого віку, осіб з інвалідністю), малозабезпеченістю;
- особи/сім'ї, які потрапили у складні життєві ситуації, що належать до вразливих груп населення;
- діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, осіб з їх числа;
- особи, які зазнали жорстокості та насильства, постраждали від торгівлі людьми, залучилися до найгірших форм дитячої праці» [35].

Різноманітні функції та види послуг, які надає центр, охоплюючи різні аспекти соціальної допомоги, роботи та медичного обслуговування. Згідно з наданою інформацією, основні підрозділи включають: директорка (Г. Б. Дороніна); заступник директорки (Д. О. Сідлярчук); юрисконсульт; головний бухгалтер; інженер по охороні праці; інспектор з кадрів; завідувач господарством; прибиральниця службових приміщень, водій. Відділення соціальної допомоги вдома: завідувач (Г.В. Голей); 4 фахівці з соціальної допомоги вдома; 25 соціальних працівників. Відділення соціальної роботи: завідувач (В.В. Печенюк); 5 фахівці з соціальної роботи. Відділення стаціонарного догляду для постійного або тимчасового проживання: лікар (Л.Є. Ічанська); 10 медичних працівників; 4 адміністративно-господарських працівників; 3 працівника кухні.

Принцип адресності є важливим і основним у роботі Територіального центру соціального обслуговування і визначається як засада, за якою центр

надає послуги сім'ям і особам, що їх потребують. Цей принцип сприяє більш точному визначенню потреб і забезпечує спрямованість соціальних послуг на територіальному рівні, що важливо для забезпечення ефективності та доступності надання допомоги.

«В Територіальному центрі соціального обслуговування існує два види послуг: безоплатні та платні. Однак існує проблема, пов'язана з небажанням деяких колишніх пільговиків (осіб, які раніше користувалися пільгами) платити за отримані послуги. Це може стати фактором, що ускладнює впровадження програм адресності» [35].

Механізм адресності, який використовується в Територіальному центрі соціального обслуговування, дозволяє орієнтувати свою діяльність на певну цільову групу, забезпечуючи належні соціальні послуги вразливим верствам населення.

1. Надання соціальних послуг догляду вдома:

2. Робота з самотніми громадянами, що втратили здатність до самообслуговування:

3. Направлення у відділення "Стационарного догляду для постійного або тимчасового проживання» в с. Стецеві

Загальною метою таких заходів є забезпечення максимального комфорту, безпеки та якісного життя для вразливих груп населення у їхньому оточенні та забезпечення їхнього доступу до необхідних соціальних послуг.

Діяльність Центру у наданні адресної соціальної допомоги сім'ям у складних життєвих обставинах (СЖО) грає важливу роль у забезпеченні благополуччя та підтримки вразливих сімей [64].

Процес самостійного звернення сім'ї (або її членів) до центру і подальша оцінка їхніх потреб є важливим етапом в системі надання соціальних послуг. Оцінка потреб проводиться фахівцями центру і може включати такі аспекти: разова послуга консультування; інформація про виплати та матеріальну підтримку; ознайомлення з порядком подання документів [64].

«У разі надходження інформації про підозру або факт насильства в сім'ї, або реальну загрозу його вчинення, виникнення ситуації, яка загрожує життю чи здоров'ю члена сім'ї, здійснюється екстрене втручання міждисциплінарної команди екстреного втручання (фахівець із соціальної роботи, медичний працівник, дільничний офіцер поліції, представник органу опіки та піклування (спеціаліст служби у справах дітей) у ситуацію з метою негайного усунення або мінімізації наслідків» [64].

«Відвідування сім'ї на місці фактичного проживання є важливим етапом соціальної роботи, особливо коли сім'я перебуває у складних життєвих обставинах (СЖО). В цьому контексті працівники здійснюють ряд дій, які спрямовані на розуміння умов життєдіяльності сім'ї та визначення причин та факторів, що призвели до складнощів» [18].

Фахівці із соціальної роботи використовують методи прямого оцінювання та бальний метод оцінки нужденності під час збору інформації про сім'ю, проведення бесід та спостереження. Працівники морально і психологічно допомагають батькам і дають поради. Спеціалісти звертають увагу на індикатори «ризикових» обставин життя сімей, які треба розглядати членів родини, що проживають на одній житловій площі. Оцінюються стан дитини, дорослих членів сім'ї, фактори сім'ї та середовища. Ці індикатори під час оцінювання стану дитини передбачають оцінку самопочуття та зовнішнього вигляду дитини, її харчування, навчання та досягнень, емоційного стану, наявності шкідливих звичок та ознак девіантної поведінки, здатності до самообслуговування, рівень сімейних та соціальних стосунків, і заповнюються зі слів дитини та батьків. Звертаючи увагу на дорослих членів сім'ї, працівник має оцінити їх емоційний стан, рівень здоров'я, наявність шкідливих звичок та ознак девіантної поведінки, соціальні контакти, зайнятість, здатність до самообслуговування та виконання батьківських обов'язків. Фактори сім'ї та середовища передбачають наявність або відсутність: мережі соціального супроводу, боргів чи потреби у підтримці

осіб, що проживають разом, а також якість таких чинників як соціальні стосунки в громаді, доходів, помешкання (Додаток А).

«Разова натуральна допомога – це адресна соціальна послуга особам, які перебувають у складних життєвих обставинах. Вона надається жителям територіального об'єднання силами громадськості, як державними установами, так і благодійниками» [83].

Важливо відзначити, що такі ініціативи територіального центру соціального обслуговування на благодійницькій основі для підтримки конкретних сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах, що такі дії спрямовані на поліпшення матеріального стану та морального духу сімей у потребі.

1. Придбання та передача холодильника та набору продуктів для багатодітних сімей.

2. Придбання солодких подарунків перед святом Святого Миколая для дітей учасників бойових дій. Ці ініціативи є прикладами того, як територіальні центри соціального обслуговування можуть спільно з громадськими та благодійними організаціями впливати на поліпшення як матеріального, так і морального стану сімей, що потребують допомоги.

Відзначимо, що відділення при територіальному центрі – виконує важливі функції з надання допомоги тим, кому це необхідно. Основні напрямки цієї допомоги включають: натуральна допомога (взуття, одяг, ліки, продовольчі та промислові товари, гарячі обіди та інші необхідні речі) та побутові послуги (послуги швачки; послуги перукаря, ремонт дверей та вікон, побутової техніки та санвузлів). Ці послуги можуть надаватися як на платній, так і на безоплатній основі. Очевидно, що ці заходи спрямовані на підтримку та полегшення життя тим людям, які потребують певної допомоги в різних сферах. Це може стосуватися осіб з низьким доходом, бездомних, людей похилого віку, осіб з інвалідністю та інших вразливих категорій населення.

До прикладу, напередодні Великодніх свят 2023 р. соціальні працівники Снятина вручили продуктові набори та великодні паски самотнім людям,

особам з інвалідністю, сім'ям, які опинилися у складних життєвих обставинах і багатодітним сім'ям [35].

Основні заходи, які складають зміст соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у соціально-житловому об'єкті (СЖО): «відвідування отримувача соціальної послуги за місцем його проживання; оцінка потреб сім'ї, яка перебуває у складних життєвих обставинах; складання індивідуального плану; коригування плану соціального супроводу; інформування та надання інформаційно-освітніх матеріалів; бесіди та психологічна підтримка; організація та проведення групових заходів; допомога в оформленні документів; перенаправлення до інших надавачів соціальних послуг; організація та забезпечення діяльності груп взаємодопомоги; ведення документації [23].

Ці заходи підтримують комплексний підхід до надання соціального супроводу та спрямовані на задоволення конкретних потреб сім'ї (особи). Однак конкретний час виконання може варіюватися в залежності від конкретних обставин і індивідуальних потреб отримувача послуги.

Зазначене положення свідчить про індивідуальний та гнучкий підхід до здійснення соціального супроводу сім'ї. Оцінка необхідності та обсягу допомоги проводиться індивідуально для кожної сім'ї, і при цьому враховуються наступні аспекти: функціональної спроможності; гостроти проблеми; можливості самостійно подолати труднощі. Такий індивідуальний підхід дозволяє максимально ефективно враховувати конкретні потреби та можливості кожної сім'ї, забезпечуючи адекватне та направлене на результат соціальне супроводження. Також, врахування гостроти проблеми дозволяє надавати термінову допомогу там, де це необхідно [23].

Соціальний супровід сімей, які потребують допомоги, включає такі етапи: 1) підготовчий етап (вивчення ситуації, підтримання зв'язку, знайомство); 2) етап реалізації; 3) заключний етап. [60]. Комплексна соціальна допомога сім'ї у формі соціального супроводу є тимчасовою (протягом 6 місяців здати прийняття рішення про надання послуги).

Тривалість надання у разі складного випадку може бути продовжено до одного року та здійснюється за місцем проживання.

При зверненні за консультацією до терцентру, родина отримує консультацію, щодо видів допомог та виплат, які може отримувати. Наведемо деякі з них: допомога при усиновленні дітей; допомога на дітей, над якими встановлено опіку чи піклування; допомога неповним сім'ям; допомога малозабезпеченим сім'ям; пенсія за віком; субсидія; допомога безробітним; державна соціальна допомога особам з обмеженими можливостями [63].

Таким чином, механізм адресності в соціальній роботі є ключовим елементом для ефективного охоплення та надання допомоги конкретним групам населення, особливо тим, які перебувають у складних життєвих обставинах. Виокремлюючи групи за конкретними потребами, фахівці можуть більш ефективно спрямовувати ресурси та послуги.

Адресна соціальна допомога сім'ям важлива, оскільки враховує унікальні потреби кожної конкретної сім'ї. Використання різних методів, таких як пряме оцінювання, бальний метод оцінки нужденності, а також бесіди та спостереження, дозволяє фахівцям отримувати повну картину про складні обставини, з якими зіштовхуються сім'ї.

Надання соціальних послуг індивідам, які потребують допомоги, зазвичай включає в себе взаємодію із всіма членами їх сімей. Це важливо, оскільки динаміка внутрішніх відносин в сім'ї може впливати на ефективність надання допомоги та досягнення позитивних результатів.

Заходи з надання адресної допомоги спрямовані на створення підтримки та розвиток факторів, які сприяють позитивним змінам в житті сім'ї. Це може включати соціальний супровід, консультування та надання конкретної допомоги. Основна мета - зміцнення сімейних відносин та полегшення умов життя. Такий підхід до соціальної роботи відповідає принципам гуманістичної, демократичної та правової парадигм у сфері надання допомоги, де визнається унікальність та гідність кожної людини та її сім'ї.

Висновки до другого розділу.

Механізм адресності забезпечує охоплення певної цільової групи при роботі із вразливими верствами населення. Спрямована на підтримку вразливих верств населення, особливо сімей у складних життєвих обставинах соціальна допомога в Україні призначається лише громадянам з певними характеристиками.

Поліпшення соціального забезпечення громадян здійснюється шляхом надання послуг та соціальних виплат, які мають доповнювати одне одно, а не існувати паралельно. Надання соціальних послуг особам, які потребують допомоги, як правило, передбачає роботу і з іншими членами їх сім'ї. Послуги соціального супроводу, консультування та натуральної допомоги спрямовані на зміцнення і підтримку тих факторів, які позитивно діють на всіх членів сім'ї. Заходи з надання адресної допомоги орієнтовані на блокування тих сторін стосунків у сім'ї, що обтяжують її становище.

Кваліфікована робота фахівців із соціальної роботи; міжсекторальна і міжгалузєва взаємодія спеціалістів різних напрямів, закладів та установ; застосування прогресивних інформаційних систем та зручних соціальних сервісів як в електронному вигляді, так і через центри надання адміністративних послуг, збільшують кількість сімей, які отримують соціальну підтримку на засадах адресності.

ВИСНОВКИ

Успішність функціонування сім'ї – це категорія, що відображає якість її діяльності як соціальної одиниці. У нинішніх соціально-економічних умовах сім'ї, які потрапили у кризові обставини на жаль збільшується. Сім'ї у складних життєвих обставинах — це сім'ї, які опинилися в умовах, що суттєво ускладнюють їхню повсякденну життєдіяльність і втручаються в їхню спроможність подолати труднощі самостійно. До цього типу включаються сім'ї, які мають проблеми малозабезпеченості, безробіття; зі здоров'ям; конфліктами між членами сім'ї, включаючи насильство; опікунів/піклувальників; відмови від дитини; внутрішньо переміщених та постраждалих від військової агресії осіб. Сім'я у складних життєвих обставинах є складною категорією, яка охоплює різні групи осіб/сімей які мають матеріальні, юридичні, психологічні труднощі і потребують допомоги від держави.

Щоб охарактеризувати всі сім'ї в складних життєвих обставинах, в наукових працях зустрічаються різні терміни «неблагополучні», «дисфункційні», «девіантні», «сім'ї в групі ризику», «кризові» всі вони не суперечать одне одному, а доповнюють один одного. Соціальна допомога є однією з гарантій держави, яка надається найбільш уразливим верствам населення в разі настання певних соціальних ризиків.

Сім'ї, які опинились в складних життєвих обставинах, потребують соціальної допомоги, що призводить до виникнення потреби в соціальних послугах. Закон України «Про соціальні послуги» визначає основні організаційні та правові засади надання соціальних послуг, спрямованих на профілактику складних життєвих обставин, подолання або мінімізацію їхніх негативних наслідків.

Чинники, що зумовлюють складні життєві обставини, визначають, яка соціальна послуга має бути призначена. Сучасна сфера соціального захисту

знаходиться у фазі перегляду ролі соціальних послуг та виплат, задля уникнення дисбалансу між чинниками та соціальними послугами, що їх охоплюють. Від спрямованості соціальних послуг залежать результати соціальної роботи з сім'єю.

Адресна соціальна підтримка потребує ефективної служби та навчання фахівців із соціальної роботи. Соціальні менеджери здійснюють аналіз потреб сім'ї, яка опинилася у СЖО, використовуючи під час збору інформації методи прямого оцінювання, бальний метод оцінки нужденності, а також вагоме місце залишають бесідам та спостереженню.

Якісний моніторинг сімей спрямовує соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю на пошук оптимальних шляхів вирішення складних життєвих обставин, а застосування прогресивних інформаційних систем та зручних соціальних сервісів як в електронному вигляді, так і через центри надання послуг збільшує кількість сімей, які отримують соціальну підтримку на засадах адресності.

Адресна соціальна допомога в Україні призначається лише громадянам з певними характеристиками. Вона спрямована на поліпшення соціального забезпечення громадян, підтримку вразливих верств населення, особливо сімей у складних життєвих обставинах. Вони отримують професійну (у формі соціального обслуговування, надання соціальних послуг), фінансову (компенсації, допомоги) і натуральну (забезпечення продуктами харчування, одягом, взуттям, ліками тощо) допомогу. Остання може надаватися державними організаціями та різними громадськими об'єднаннями, але її спрямування залишається незмінним: швидкий вихід із кризи та подолання складних життєвих обставин.

Умови при яких може надаватися матеріальна допомога, залежать від конкретного випадку. Надання соціальної допомоги найбільш нужденним громадянам або сім'ям з урахуванням матеріального стану та середнього сукупного місячного доходу, що підтверджується відповідними документами

і перевіряється у ході обстеження матеріального стану осіб, у тому числі їх доходів.

Прожитковий мінімум застосовується як критерій для надання грошової допомоги, призначення субсидії, виплат і збільшується відповідно до фактичного рівня. Їх надання здійснюється шляхом розподілу видатків з місцевого бюджету на основі адресності соціальної допомоги, яка передбачає їх цільову спрямованість. Законодавче визначення умов і порядку призначення і виплати допомог означає право громадян вимагати від відповідних державних органів за наявності передбачених законом обставин призначення того чи іншого виду соціальної допомоги і, відповідно, обов'язок відповідних державних органів за результатами розгляду поданих документів вирішити питання про призначення чи відмову в призначенні допомоги.

Однак держав ставить за мету не лише постійну підтримку цієї ланки суспільства, а й повернення успішного функціонування сім'ї шляхом подолання нею складних життєвих обставин. Відповідно до статті 46 Конституції України «усі громадяни мають право на соціальний захист» [9], що передбачає форми різні взаємодії: соціальна допомога, соціальні гарантії, соціальне страхування.

Держава допомагає не окремій людині, а родині, враховуючи потреби та пільги всіх членів сім'ї. Адресна соціальна допомога сім'ям у складних життєвих обставинах допомагає створити умови для самостійного розв'язання їх проблем, відновити втрачені ними навички і функції, бере участь у мінімізації/подоланні негативних наслідків обставин, які соціальна одиниця не в змозі подолати за допомогою наявних у ресурсів. Спрямована на превентивну роботу запобігання СЖО робота з інформування молодого покоління є частиною соціальної профілактики сімей у складних життєвих обставинах.

Усі суб'єкти соціальної політики нашої держави – владні структури, система освіти і виховання, наукові установи, система охорони здоров'я і

соціального захисту, а також громадськість у сфері надання соціальних допомог родинам, діють на основі затвердженого українського законодавства, його наказів, положень, стандартів.

У підсумку реалізація заходів з надання адресної соціальної допомоги сім'ям у складних життєвих обставинах здійснюється через соціальні послуги та надання допомог за бюджетними програмами Міністерства соціальної політики. Ці основні інструменти надання допомоги, в рамках сучасних трансформаційних процесів, тісно пов'язуються у міжгалузевій взаємодії соціальних менеджерів. Система ж соціальної роботи з сім'ями спрямовується на пошук оптимальних шляхів попередження складних життєвих обставин.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Благодійний фонд «Шлях додому»: веб-сайт. URL: <https://wayhome.org.ua/pro-nas/#> (дата звернення 10.10.2023)
2. Виплати на дітей під час війни: перелік грошових допомог 2023 URL: <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/suspilstvo/20231025-vyplaty-na-ditej-pid-chas-vijny-perelik-groshovyh-dopomog-2023/> (дата звернення 25.10.2023).
3. Державна допомога малозабезпеченим сім'ям. Дія: офіційний портал. URL: <https://guide.diia.gov.ua/view/pryznachennia-derzhavnoi-sotsialnoi-dopomohy-malozabezpechenym-simiam-2faff55-1193-488f-b6cd-3cc4dae9faef> (дата звернення 19.03.2023).
4. Державна соціальна допомога та пільги для людей з інвалідністю, людей з інвалідністю з дитинства та дітей з інвалідністю. URL: <https://www.enableme.com.ua/ua/article/derzavna-social-na-dopomoga-ta-pil-gi-dla-ludej-z-invalidnistu-ludej-z-invalidnistu-z-ditinstva-ta-ditej-z-invalidnistu-10425#:~:text=> (дата звернення 20.10.2023).
5. Деякі питання Національної соціальної сервісної служби України. Постанова № 783. Кабінету Міністрів України від 26 серпня 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/783-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення 12.03.2023).
6. Домашнє насильство: факти та цифри URL: <https://nonviolence.ed-era.com/intro-facts-statistics> (дата звернення 18.04.2023).
7. Допомога сім'ям у складних життєвих обставинах в центрі соціальних служб. URL: <https://socialpolitica.dniprorada.gov.ua/dopomoga-sim-yam-u-skladnih-zhittjevih-obstavinah-ta-vpo/> (дата звернення 22.07.2023).
8. Конвенція ООН про права дитини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення 18.09.2023).
9. Конституція України. Редакція від 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/#Text> (дата звернення 20.10.2023).

10. Люди, які вимушено перемістились через активні бойові дії, отримують по 2 або 3 тисячі гривень допомоги на проживання. Міністерство соціальної політики: веб-сайт. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/21587.html> (дата звернення 21.03.2023).

11. Матеріальна допомога від місцевих бюджетів громадянам, які опинилися в складних життєвих обставинах. URL: <https://to4ka.fun/materialna-dopomoga-vid-mistsevyh-byudzhativ-gromadyanam-yaki-opynylsya-v-skladnyh-zhyttyevykh-obstavynah/#:~:text=> (дата звернення 27.07.2023).

12. Матеріальна допомога малозабезпеченим киянам. URL: <https://dsp.kyivcity.gov.ua/content/materialna-dopomoga-malozabezpechenym-kyuanam.html#> (дата звернення 11.08.2023).

13. Мінсоцполітики відновило проєкт для безробітних «Рука допомоги» URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3676768-minsocpolitiki-vidnovilo-proekt-dla-bezrobitnih-ruka-dopomogi.html> (дата звернення 01.03.2023).

14. Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини Постанова Кабінету Міністрів України від 24.09.2008. № 866

15. Платформа єДопомога та Комітет відкритої демократії США через проєкт «Допоможіть Україні 22: Операція «Паляниця» Help Ukraine 22. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/21854.html> (дата звернення 25.05.2023).

16. Поведінкові розлади. Коло сім'ї: веб-сайт. URL: <https://k-s.org.ua/odd-cd/> (дата звернення 08.09.2023).

17. Порядок надання цільової адресної допомоги окремим категоріям населення на 2021–2023 роки. Межівська селищна територіальна громада: веб-сайт.

URL:<https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:hkrtzax51I0J:https://mezhova.otg.dp.gov.ua/ua/rishennya-gromadi/pro-vnesennya-zmin-do-rishennya-selishchnoyi-radi-vid-19-grudnya-2017-roku-123-03vii-pro-zatverdzhennya-selishchnoyi-programi-nadannya-cilovoyi-adresnoyi->

dopomogi- okremim- kategoriyam- naseleenn+&cd=6&hl=ru&ct=clnk&gl=ua
(дата звернення 17.02.2023).

18. Прасад А. Уряд прогнозує зниження безробіття до 19% до кінця року. URL: <https://forbes.ua/news/uryad-prognozue-znizhennya-bezrobittya-do-19-do-kintsya-roku-14092023-15998#:~:text> (дата звернення 14. 09. 2023).

19. Працюй вільно. URL: <https://www.msp.gov.ua/content/pracyuy-vilno.html#> (дата звернення 18.07.2023).

20. Про благодійну діяльність та благодійні організації. Закон України від 11.12.2022. № 5073-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17#Text> (дата звернення 21.08.2023).

21. Про гуманітарну допомогу. Закон України від 31.03.2023. № 1192 – XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1192-14#Text> (дата звернення 05.08.2023).

22. Про запобігання та протидію домашньому насильству. Закон України від 03. 08. 2023. № 2229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#n67> (дата звернення 04.09.2023).

23. Про затвердження Державного стандарту соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах: Наказ Міністерства соціальної політики України № 318 від 31 березня 2016 року. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z062116?test=XX7MfyrCSgkyk cJIZiakQoEzHI4Qws80msh8Ie> (дата звернення 12.03.2023).

24. Про затвердження Стратегічного плану діяльності Міністерства соціальної політики України на 2021 бюджетний рік і два бюджетні періоди, що настають за плановим (2022–2023 роки): Наказ № 30 Міністерства соціальної політики України. URL: <https://www.msp.gov.ua/documents/5959.html?PrintVersion> (дата звернення 26.04.2022).

25. Про затвердження форм обліку соціальної роботи з сім'ями/особами, які перебувають у складних життєвих обставинах. Наказ

Міністерства соціальної політики України від 13. 08. 2018. № 1005. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/372287_372352 (дата звернення 16.09.2023).

26. Програма «Допомога сім'ям у кризовій ситуації». Фонд Асперн: веб-сайт. url: <http://ua.aspern.com.ua/index.php/en/programmy/dopomoga-sim-ym-u-krizovij-situatsiji> (дата звернення 15.07.2023).

27. Про організацію надання соціальних послуг: Постанова № 587 Кабінету Міністрів України від 1 червня 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/587-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення 10.02.2023).

28. Про порядок взаємодії центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді і органів праці та соціального захисту населення в наданні соціальних послуг сім'ям, які опинилися у складних життєвих обставинах. Наказ Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту Міністерства праці та соціальної політики України від 6. 08. 2007 року URL: N 2778/416. <https://ips.ligazakon.net/document/RE14242> (дата звернення 10.04.2023).

29. Про Програму діяльності Кабінету Міністрів України: Постанова Верховної Ради України 4 жовтня 2019 року. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2020, № 1, ст. 2.

30. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей. Закон України від 05.10.2023. № 2011-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text> (дата звернення 07.10.2023).

31. Про соціальні послуги. Закон України від 27. 04 .2022. № 2671-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> (дата звернення 02.02.2023).

32. Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю. Закон України від 03.08.2023. №2558-III. URL: <http://www.rada.gov.ua> (дата звернення 15.08.2023).

33. Публічна інформація від Мінсоцполітики станом на 01.01.2021 в розрізі

регіонів. URL: https://dostup.pravda.com.ua/request/85405/response/256205/attach/3/.01.01.2021.pdf?cookie_passthrough=1 (дата звернення 8.09.2023).

34. Сайт Центру медичної статистики МОЗ України. URL: <http://medstat.gov.ua/ukr/statdanMMXIX.html> (дата звернення 10.07.2023).

35. Снятинська міська територіальна громада: веб-сайт. URL: <https://snyatyn-rada.gov.ua/news/1681468462/> (дата звернення 27.03.2023).

36. СОС Дитячі Містечка: веб-сайт. URL: <https://sos-ukraine.org/nasha-robota/shho-robymo/> (дата звернення 14. 09. 2023).

37. Типове положення про мобільну бригаду соціально-психологічної допомоги особам, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі. Постанова Кабінету Міністрів України від 22.08.2018 р. № 654. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/654-2018-%D0%BF#n12> (дата звернення 08. 08. 2023).

38. У кожній громаді мають бути фахівці із соціальної роботи. URL: <https://fspou.edu.ua>. (дата звернення 19. 08. 2023).

39. Хто має право на отримання допомоги, 2022. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/16206.html> (дата звернення 12.02. 2023).

40. Яка фінансова допомога передбачена для ВПО? URL: <https://bf.diia.gov.ua/articles/yaka-finansova-dopomoha-peredbachena-dlia-vpo> (дата звернення 16. 09. 2023).

41. Авчухова А. М. Державна політика соціальної підтримки сімей з дітьми та основні шляхи її вдосконалення. *Стратегічні пріоритети*. 2012. № 2. С. 129-137.

42. Базай В. Форми та методи здійснення соціального супроводу сімей, які опинилися у складних життєвих ситуаціях. URL: <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/633#:~:text> (дата звернення 01. 09. 2023).

43. Белоліпцева О.В Соціально-педагогічна робота з сім'ями, які опинилися у складних життєвих обставинах в період незалежної України. Наукові записки кафедри педагогіки. Вип. XXXV. Харків 2014. URL:

<https://periodicals.karazin.ua/pedagogy/article/view/1795/1537> (дата звернення 12.08.2023).

44. Бичков С. І. Сучасна система соціального захисту в Україні. Електронний журнал «Державне управління: удосконалення та розвиток». 2011. №12. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=377т> (дата звернення 10.02.2023).

45. Богданова О. О. Адресна соціальна допомога – складова соціальної політики. Розвиток та формування економіки та соціологія праці. Фінансовий простір. 2012. № 4 (8). С. 66-70.

46. Боришевський М. Й. Сімейне виховання як гарант морального становлення особистості. Початкова школа. 1995. № 4. С. 4-9

47. Введення у соціальну роботу. Навчальний посібник. Київ: Фенікс, 2001. 88 с.

48. Вітковський С. Матеріальна допомога від місцевих бюджетів громадянам, які опинилися в складних життєвих обставинах URL: <https://to4ka.fun/materialna-dopomoga-vid-mistsevyh-byudzhetiv-gromadyanam-yaki-opynylsya-v-skladnyh-zhyttyevykh-obstavynah/> (дата звернення 27.07.2023).

49. Гальцова О.В. Збереження контактів з родиною як дотримання права засудженого на сім'ю. *Часопис Київського університету права*. 2019. №1. С. 229-232.

50. Дослідження: Аналіз механізмів підтримки осіб, які опинилися у складних життєвих обставинах / кол. авт. В. Ієрусалимов, І. Студеннікова, Д. Андрієнко, Ю. Маркуц. Київ, 2023. 34 с

51. Доступність правової допомоги в контексті воєнного стану. Комплексне дослідження. Опитування громадян, внутрішньо переміщених осіб та фахівців системи безоплатної правової допомоги. URL: <https://legalaid.gov.ua/wpcontent/uploads/2023/02/dostupnist-pravovoyi-dopomogy-v-konteksti-voennogostanu.pdf>. (дата звернення: 23.05.23)

52. Драч О. І. Застосування світового досвіду для використання адресної соціальної допомоги *Ефективна економіка*. 2015. № 5. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2015_5_81 (дата звернення 10.10.2023).

53. Дубич К. В. Сучасна система надання соціальних послуг в Україні. Електронний журнал «Державне управління: удосконалення та розвиток». 2015. №3. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=821> (дата звернення 9.02.2023).

54. Жукова О. А. Метод розігрування ситуацій у ролях як засіб підготовки соціальних педагогів до роботи з сім'ями, які опинилися в складних життєвих обставинах. *Вісник ЗНУ. Педагогічні науки*. 2013. № 2. С. 5-10.

55. Журавель Т.В. Соціальна профілактика як напрям соціально-педагогічної діяльності. Соціальна педагогіка : навч. посібник / За заг. ред. О. В. Безпалько. Київ: Академвидав, 2013. С. 85-101.

56. Завитик М. Заходи профілактики домашнього насильства серед студентської молоді (за матеріалами онлайн-опитування) *Соціологія – Соціальна робота – Соціальне забезпечення – Регулювання соціальних проблем: збірник матеріалів доповідей (Львів, Травень 13–14, 2021)*. Львів, 2021. С.69 – 72.

57. Завитик М. Напрями роботи з постраждалими від домашнього насильства. *Матеріали студентської наукової конференції Чернівецького національного університету (20–21 квітня 2021 року)*. Факультет педагогіки, психології та соціальної роботи. Чернівці: Чернівец. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2021. С.

58. Завитик М. Сім'ї у складних життєвих обставинах як об'єкт наукового аналізу. *Матеріали студентської наукової конференції Чернівецького національного університету (25–27 квітня 2023 року)*. Факультет педагогіки, психології та соціальної роботи. Чернівці : Чернівец. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2023.

59. Завитик М. Функції адресної соціальної допомоги сім'ям у складних життєвих обставинах. *Матеріали Студентської наукової конференції Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича*. Факультет педагогіки, психології та соціальної роботи Чернівці: Чернівецьк. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2022.

60. Зберегти сім'ю. Соціальна робота із сім'ями, які опинились у складних життєвих обставинах / автори-упорядники: Мороз О. М, Постолюк Г. І., Семигіна Т. В., Шипіленко О. С. К.: ЕКМО, 2008. 160 с.

61. Звіт за результатами дослідження щодо наявних послуг для вагітних жінок, дітей раннього віку та їх сімей, які належать до вразливих груп населення або перебувають у складних життєвих обставинах. Київ 2021. 84 с

62. Зємба Б. А. Освіта суспільства як один з елементів соціальної допомоги маргінальним сім'ям. *Збірник наукових праць Херсонського державного Університету*. Педагогічні науки. 2016. Вип. 70(2). С. 131-136.

63. Іващенко Т. Ю. Оцінка сучасних заходів підтримки сімей з дітьми в Україні. *Демографія та соціальна економіка*. 2014. № 2 (22). С. 90-100.

64. Капська А.Й. Технології соціально-педагогічної роботи з сім'ями: навчально-методичний посібник. Київ: Слово, 2015. 245 с

65. Караман О.Л., Юрків Я. І. Вразливі категорії населення як об'єкт соціальної роботи в громаді. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка* No 6(329), Ч. I, 2019. С. 5-15.

66. Кочемировська О. О. Підвищення «клієнт-орієнтованості» (адресності) як завдання державної політики у соціальній сфері. *Стратегічні пріоритети*. 2012. № 2. С. 118-123.

67. Кравець Г. В. Соціально-економічне значення адресної соціальної допомоги в Україні. *Вісник Одеського національного університету*. Серія: Психологія. 2018. Т. 23, Вип. 2. С. 76-83.

68. Кузьмук О. М. Кризова сім'я як приклад соціальної вразливої категорії населення соціологічний аналіз феномену. *Нова парадигма*. 2008. Випуск 126. С. 208-217.
69. Купченко Р. В. Проблеми правового регулювання державної соціальної допомоги сім'ям при народженні дитини в Україні. *Збірник наукових праць Харківського національно-педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди*. «Право». 2018. Вип. 29. С. 58-64.
70. Кучер Г. М. Інновації соціальної роботи із сім'ями, що опинилися в складних життєвих обставинах. *Збірник наукових праць Херсонського державного університету*. Педагогічні науки. 2018. № 2 (82). С. 207-212.
71. Лакуста Т. Д. Причини появи неповних сімей в сучасному суспільстві. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Педагогіка, соціальна робота». 2011. Випуск 22. С. 88-90
72. Лукашевич М.П., Семітка Т.В. Соціальна робота (теорія і практика): Навчальний посібник. Київ: ПІК ДСЗУ, 2007. 341 с.
73. Любецька М. М. Розвиток наукового знання у сфері здійснення соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах. *Інвестиції: практика та досвід*. № 1. 2019. С. 97-100.
74. Мачуліна І. І., Скала Я. Є. Волонтерство, як соціальний феномен. *Розвиток основних напрямів соціогуманітарних наук: проблеми та перспективи: збірник матеріалів X Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю*. Кам'янське, 2023. С. 56-58.
75. Макарова О. В. Програми соціальної підтримки: оцінка результатів та шляхи удосконалення: [соц. допомога сім'ям]. *Демографія та соціальна економіка*. 2013. № 1 (19). С. 47-56.
76. Максимова Н. Ю. Типологія сімей, які потребують соціальнопсихологічної допомоги. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. Серія. Психологія. Педагогіка. Соціальна робота. 2017. № 1. С. 45-51.

77. Мартинюк Г.А. Деякі питання підвищення ефективності роботи центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді у наданні соціальних послуг сім'ям, які потребують допомоги *Соціально-гуманітарні рецепції українського суспільства: виклики сучасності: Матеріали студентської регіональної науково-практичної конференції*. Дніпро: Видавництво «Грані», 2016. С. 60-63.

78. Матвієнко І.Л. Фінансування соціально вразливих верств населення: теоретичні аспекти дослідження. *Економічний вісник університету*. 2017. Вип. 34(1). С. 274-282.

79. Медіна Т. В. Молода сім'я як об'єкт соціальної політики держави. *Соціальна політика і соціальна робота: Український науковий і громадсько-політичний часопис*. 2001. № 1 (13). С. 37-46.

80. Міхеєва О. Ю. Соціально-правова підтримка сімей вимушених переселенців. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 11: Соціальна робота. Соціальна педагогіка. 2018. Вип. 24(1). С. 88-95.

81. Оліфіренко Л. Удосконалення методичних підходів оцінювання ефективності соціальної допомоги у контексті політики подолання бідності та нерівних можливостей населення України. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2019. №3. С. 98-110.

82. Особливості надання медичних та соціальних послуг для вразливих категорій населення з використанням гендерно-чутливого підходу: Навч. посіб. / за заг. ред. Ярошенко А.О. Київ: МБФ «Альянс громадського здоров'я», 2017. 112 с.

83. Оцінка існуючих моделей та практик соціальної роботи та соціальних послуг на рівні громади. 2017. URL: <http://www.p4ec.org.ua/upload/education/library/1512630861.pdf> (дата звернення 11.03.2022).

84. Павлюк К. В. Модернізація системи соціального захисту в контексті накопичення соціального капіталу в Україні. *Фінанси України*. 2012. № 6. С. 15-29.;

85. Піскун К. Адресність соціальної допомоги як напрям покращення методики планування видатків соціального призначення. Соціально-економічні проблеми і держава. 2013. № 1 (8). С. 212-221.

86. Піклування про сім'ї у складних життєвих обставинах та ВПО URL:<https://socialpolitica.dniprorada.gov.ua/dopomoga-sim-yam-u-skladnih-zhittjevih-obstavinah-ta-vpo/> (дата звернення 13.10.2023).

87. Протас О. Л. Трансформація інституту сім'ї як чинник умов сімейного виховання. Вісник післядипломної освіти. Серія «Педагогічні науки». 2020. С. 136-153.

88. Психосоціальна допомога внутрішньо переміщеним дітям, їхнім батькам та сім'ям з дітьми зі Сходу України : посіб. для практиків соціальної сфери / за ред. Волинець Л.С. Київ: ТОВ «Видавничий дім «Калита», 2015. 72 с.

89. Рассказова О. І. Соціальна ексклюзія як наслідок стигматизації сімей, які виховують дітей з обмеженими можливостями. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2012. № 3. С. 80-86.

90. Реут А. Г. Система державної соціальної допомоги в Україні: сучасні виклики та вплив на бідність: [держ. допомога сім'ям з дітьми, соц. захист внутрішньо переміщених осіб]. *Демографія та соціальна економіка*. 2015. № 1 (23). С. 44-54.

91. Реут А.Г. Система соціальних послуг для вразливих верств населення: новітні тенденції та інновації. *Дослідження молодих науковців*, 2008. С. 190-200.

92. Рудик В. Проблеми правового регулювання соціальної допомоги на дітей одиноким матерям. *Юридична Україна*. 2012. № 4. С. 56-59.;

93. Рудкевич І. В. Основні тенденції розвитку системи соціального захисту в Україні на сучасному етапі. *Інвестиції: практика та досвід*. 2011. № 5. С. 106-108.
94. Сімейно орієнтована соціальна робота: практичні аспекти. Конспект лекцій / за ред. В. О. Кузьмінського, С. С. Лукашова. Київ: Молодь, 2010. 128 с.
95. Соціальна підтримка сімей, які перебувають в складних життєвих обставинах. Миколаївський обласний центр соціальних служб: веб-сайт. URL: http://ocss.mk.ua/sotsialna_robota_z_simjami_jaki_opinilisja_zi_skladnimi_zhittjevimi_obstavinami (дата звернення 23.01.2023).
96. Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми : посіб. у 2-х ч.; Ч. І. Сучасні орієнтири та ключові технології / З. П. Кияниця, Ж. В. Петрочко. Київ: ОБНОВА КОМПАНІ, 2017. 256 с.
97. Соціальна робота в Україні: Навч. посіб./ за заг. ред. І. Д. Зверева, Г. М. Лактіонової. Київ: Науковий світ, 2003. 233 с.
98. Соціальний супровід сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах: запитання та відповіді: методичний посібник./за ред. Зверева І. Д., Кияниця З. П., Кузьмінський В. О., Ніколаєнко Л. О., Київ: ЦСССДМ, 2006. 93 с
99. Соціальні права в Україні під час війни. Звіт про оцінку потреб. / М. Смуш-Кулеша, А. Федорова, Б. Мойса. 2022. 64 с.
100. Соціальні служби – родині: Розвиток нових підходів в Україні (перевидання)/ під ред. І. Григи, Т. Семигіної. Київ: Вабанк, 2003. 128 с.
101. Соціологія: підручник/ під ред. М. П. Козирєв. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2016. 656 с.
102. Стойка Л. В. Соціальні зобов'язання держави: проблеми і шляхи вирішення. *Економіка та держава*. 2010. № 8. С. 115-118.
103. Сухина Є. Робота з сім'ями, що потрапили в складні життєві обставини. URL: <http://iqholding.com.ua/articles/robota-z->

sim%E2%80%99yami- shcho- potrapili-v-skladni-zhitt%D1%94vi-obstavini (дата звернення 04 10.2023).

104. Сьомкіна І.С. Сім'я, яка перебуває в складних життєвих обставинах, як об'єкт соціально-педагогічного супроводу. *Сучасна педагогіка: теорія, методика, практика*. Хмельницький. Соціальна педагогіка. 2015. С.143-146.

105. Тарасенко В. С. Поняття та види соціальних допомог. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2014. №2. С. 121-126.

106. Тарасюк О. П. Сукупні ресурси домогосподарств із дітьми як індикатор оцінювання ефективності системи соціальних допомог. *Ринок праці та зайнятість населення*. 2017. № 3. С. 54-65.

107. Трубавіна І. М. Соціальна робота з сім'єю за новим сімейним кодексом. *Соціальний захист*. 2004. № 3. С. 39-40.

108. Трубавіна І. М. Соціально-педагогічна робота з неблагополучною сім'єю: навч. посібник. Київ, 2002. 132 с.

109. Хренова Т.Ю. Житлові субсидії як особливий різновид соціальних пільг. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія Право. Вип 53. Т.1. 2018. С. 152-155.

110. Юрків Я. І. Насильство дітей у сім'ї як соціально-педагогічна проблема. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Педагогіка, соціальна робота». 2013. Випуск 28.С.185-189.

111. Social Progress Index Report 2022. URL: https://www.socialprogress.org/static/8a62f3f612c8d40b09b3103a70bdacab/2022%20Social%20Progress%20Index%20Executive%20Summary_4.pdf. (дата звернення 22.06.2023)

112. Leaving no one behind: the imperative of inclusive development Report on the World Social Situation. 2016. URL: <https://www.un.org/esa/socdev/rwss/2016/full-report.pdf> (дата звернення 22.06.2023).

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А.

Індикатори складних обставин життя/сімей

2. Стан та потреби дитини* _____

(прізвище, ім'я, по батькові)в

1) самопочуття дитини, її зовнішній вигляд	Ознаки СЖО**: ☐ відсутні, ☐ наявні, ☐ невідомо
☐ вага, зріст відповідають віку, ☐ часто хворіє, ☐ інвалідність, ☐ хворобливий вигляд, ☐ синці, гематоми, ☐ опіки, ☐ порізи, ☐ занедбаний вигляд, ☐ одяг відповідає сезону, ☐ одяг брудний, ☐ не дотримується особистої гігієни, ☐ педикульоз, висипи на шкірі, ☐ має чисту постільну білизну	
☐ має медичну картку, ☐ проходить профілактичний огляд, ☐ перебуває на диспансерному обліку	
Інформація від дитини	
Інформація від батьків	
Інше	
2) харчування	Ознаки СЖО: ☐ відсутні, ☐ наявні, ☐ невідомо
☐ відповідає віку, ☐ нерегулярне, ☐ часто буває голодна, ☐ отримує гаряче харчування в школі	
Інформація від дитини	
Інформація від батьків	
Інше	

*За наявності ознак жорстокого поводження з дитиною, її занедбаності спеціаліст має негайно повідомити службу у справах дітей.

** СЖО — складні життєві обставини.

3) навчання та досягнення	Ознаки СЖО: ☐ відсутні, ☐ наявні, ☐ невідомо
<i>Відвідує:</i> ☐ дитячий садок, ☐ школу, ☐ заклад професійно-технічної освіти, ☐ навчається за індивідуальним планом, ☐ інше; <i>пропускає заняття без поважних причин:</i> ☐ інколи, ☐ регулярно, постійно; <i>успішність:</i> ☐ відмінна, ☐ добра, ☐ задовільна, ☐ незадовільна; <i>займається в:</i> ☐ спортивній секції, ☐ гуртках, ☐ не відвідує гуртки, ☐ інше; <i>наявні:</i> ☐	

підручники, зошити, ☐ іграшки, дитячі книжки	
Інформація від дитини	
Інформація від батьків	
Інше	
4) емоційний стан	Ознаки СЖО: ☐ відсутні, ☐ наявні, ☐ невідомо
☐ урівноважена та спокійна, ☐ активна, ☐ радісна, ☐ сумна, ☐ надмірно збуджена, ☐ виявляє агресію, ☐ пригнічена, ☐ виявляє страх чи тривожність, ☐ говорить про наміри суїциду, ☐ замкнута і мовчазна	
Інформація від дитини	
Інформація від батьків	
Інше	
5) шкідливі звички та ознаки девіантної поведінки	Ознаки СЖО: ☐ відсутні, ☐ наявні, ☐ невідомо
☐ курить, ☐ вживає алкоголь, ☐ вживає наркотичні чи психотропні речовини, ☐ має комп'ютерну чи ігрову залежність, ☐ конфліктує з однолітками, ☐ не ночує вдома без попередження, ☐ утікає з дому, ☐ бродяжить, ☐ б'ється, ☐ нищить майно, ☐ скоїла злочин	
☐ перебуває на внутрішньо шкільному профілактичному обліку, ☐ перебуває на обліку в службі у справах дітей, ☐ перебуває під слідством, ☐ інше (зазначити) _____	
Інформація від дитини	
Інформація від батьків	
Інше	
6) сімейні та соціальні стосунки	Ознаки СЖО: ☐ відсутні, ☐ наявні, ☐ невідомо
☐ любить та поважає обох батьків, ☐ довірливі стосунки з дідусями, бабусями, ☐ має друзів, ☐ негативні стосунки з одним із батьків, ☐ негативні стосунки з обома батьками, ☐ конфліктує з братами, сестрами, ☐ конфліктує у школі, ☐ не має друзів	
Інформація від дитини	

Стабільний, урівноважений	☐	☐	
Виявляє: замкнутість; страх, тривожність; неконтрольованість поведінки; агресію; сплутаність думок, погану концентрацію. Висловлюється про: наміри суїциду; загрозу життю та здоров'ю інших; про те, що чує голоси; інше _____	☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐	☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐	
Висновок щодо емоційного стану <i>задовільний;</i> <i>незадовільний;</i> <i>невідомо</i>	☐ ☐ ☐	☐ ☐ ☐	
3) шкідливі звички, прояви ознак девіантної поведінки			Коментарі
Відсутні	☐	☐	
Має ознаки вживання: алкоголю; наркотичних засобів чи психотропних речовин. Має надмірну схильність до: азартних ігор; комп'ютерних ігор. Бродяжить. Вчиняє правопорушення. Має небезпечні захоплення, хобі. Інше _____	☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐	☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐	
Висновок щодо наявності ознак девіантної поведінки <i>відсутні;</i> <i>наявні;</i> <i>невідомо</i>	☐ ☐ ☐	☐ ☐ ☐	
4) соціальні контакти			Коментарі
Має достатнє коло спілкування; має підтримку рідних/близьких	☐ ☐	☐ ☐	
5) соціальна історія			Коментарі

Коментарі	
2) соціальні стосунки сім'ї/особи в громаді	☐ задовільні, ☐ незадовільні, ☐ невідомо
☐ сім'я має позитивні стосунки з членами громади; <i>існують конфлікти</i> : ☐ між дорослими членами сім'ї, ☐ з родичами, ☐ сусідами, ☐ вчителями, ☐ лікарями, ☐ спеціалістами соціальних закладів, установ, ☐ міжрелігійні, ☐ міжетнічні, ☐ інше	
Коментарі	
3) основні доходи сім'ї, в тому числі державна допомога, компенсації, пільги	☐ задовільні, ☐ незадовільні, ☐ невідомо
☐ заробітна плата, ☐ заробіток від домашнього господарства, ☐ пенсія, ☐ аліменти, ☐ гуманітарна допомога, ☐ державна соціальна допомога малозабезпеченим сім'ям, ☐ державна допомога сім'ям з дітьми, ☐ державна соціальна допомога особам з інвалідністю, ☐ допомога по безробіттю, ☐ допомога по догляду, ☐ інше	
Коментарі	
4) борги	☐ відсутні, ☐ наявні, ☐ невідомо
☐ з оплати за житло (у тому числі комунальні послуги), ☐ перед банками, кредиторами, ☐ перед сусідами, родичами, ☐ інше	
Коментарі	
5) члени сім'ї, інші особи, які проживають разом із сім'єю/особою і потребують підтримки, захисту, соціального обслуговування	☐ відсутні, ☐ наявні, ☐ невідомо
☐ самотні похилого віку, ☐ особи з інвалідністю, ☐ бездомні, ☐ особи з нарко-, алкозалежністю, соціально небезпечними хворобами, ☐ інші	
Коментарі	
б) помешкання та його стан	☐ задовільний, ☐ незадовільний, ☐ невідомо
у помешканні: ☐ дотримуються санітарно-гігієнічні норми, ☐ холодно, ☐ брудно, ☐ наявні ознаки сирості, грибка, ☐ є гризуни, таргани, блощиці, ☐ помешкання аварійне; ☐ будівля/приміщення пристосоване до потреб дітей/осіб з інвалідністю; <i>умови для дитини</i> : ☐ є окреме ліжко, ☐ немає постійного придатного місця для сну та відпочинку, ☐ облаштовано місце для гри, навчальних занять, ☐ немає місця для виконання домашніх завдань, гри, ☐ помешкання безпечно для дитини, ☐ небезпечні предмети (дуже дрібні, гострі, колючі), ліки зберігаються в місцях, недоступних для дитини дошкільного віку, ☐ дитина має доступ до побутової хімії, ☐ територія навколо помешкання безпечна для дитини, ☐ інше	
Коментарі	

Джерело: Акт оцінки потреб сім'ї/особи, затверджений Наказом Міністерства соціальної політики України 13 липня 2018 року № 1005